

ȘANTIERUL CORLĂTENI

Colectivul șantierului arheologic Corlăteni (r. Dorohoi), în cursul campaniei din vara anului 1952, a executat următoarele lucrări:

1. Ca misiune principală, explorarea *Cetății* de pe înălțimea dela E de satul Corlăteni;

2. În cadrul misiunilor secundare, explorarea *Movilei* dela cota 205, din apropierea acestei cetăți;

3. Recunoașterea și sondarea, prin săpături de mici proporții, a stațiunilor din *Valea Godinescului* (Vlădeni), dela *Opust* (Carasa-Miclăușeni), dela *Via Dămăchenilor* (Dealul Docan), dela *Biserica* din Dămăcheni și dela *Costișa Morii* (gara Carasa);

4. Recunoașterea, fără săpături, a stațiunilor dela Corlăteni (colțul SE al satului), Cordăreni și Văculești-Verbia (marginea V a satului Dămăcheni).

Activitatea șantierului a durat dela 4 Iulie la 1 Septembrie 1952. S'au făcut în total săpături în suprafață de 1534 m², excavându-se un volum de 1470 m³ de pământ, care a fost pus la loc după terminarea cercetărilor, spre a se asigura rentabilitatea terenului și integritatea monumentelor explorate. Din aceste cifre, li revin *Cetății* 970 m² de suprafață cu 820 m³ de pământ excavat, *Movilei* 294 m² cu 470 m³, iar celor cinci stațiuni sondate, la un loc, 274 m², cu 180 m³.

Materialul arheologic rezultat din lucrările menționate, relativ puțin, a fost transportat la Muzeul de Antichități din Iași. Cea mai mare parte din acest material provine din recunoașterile și sondajele executate în cadrul misiunilor secundare. Cetatea, obiectivul central, a fost aproape total sterilă din acest punct de vedere.

I. CETATEA

Cetatea se află pe culmea Dealului *Cetății*, la 1,5 km E de marginea satului Corlăteni, deasupra stațiunii neolitice dela punctul « In Țarină », din valea Jijiei, obiectul săpăturilor din anii precedenți. Poziția sa este în același timp dominantă și ferită de vedere. Nu poate fi zărită decât de pe o porțiune foarte scurtă din valea Jijiei, din spre SE, din dreptul satului Mateieni (fig. 1 — 2). Regiunea este de podiș de stepă, cu păduri rare, dintre care cea mai apropiată de Cetate se găsește la 4 km spre N, către Cordăreni.

Cetatea constă dintr'o circumvalație simplă de pământ, cu șanț și val, de formă pătrată, cu colțurile orientate spre punctele cardinale (fig. 3). Fiecare latură a patratului, măsurată pe culmea valului, este de 73 m lungime. Latura de SE este întreruptă printr'o deschidere de cca 5 m lărgime, reprezentând

Fig. 1. — Corlăteni. Vederea Cetății din spre Est

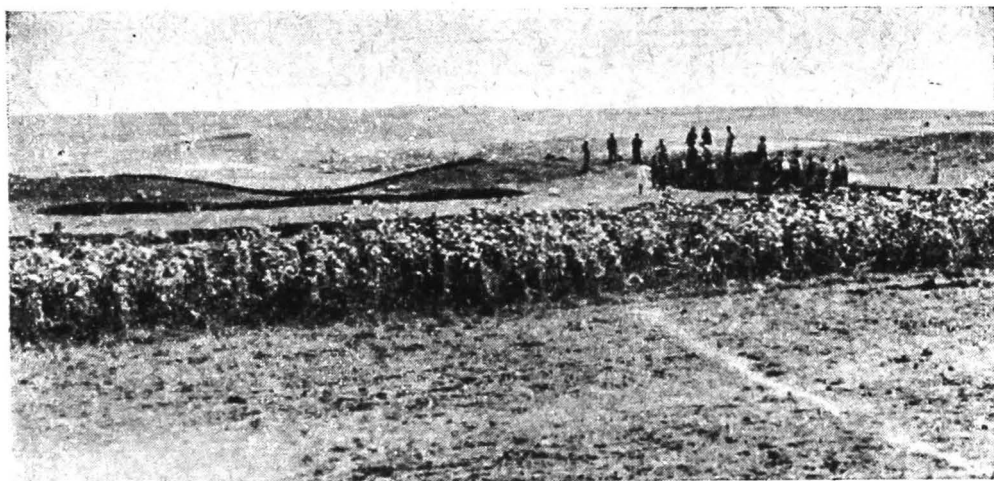

Fig. 2. — Corlăteni. Vedere din incinta Cetății în spre poartă. În fund, peste valea Jijiei, se vede satul Mateieni. În dreapta, lucrătorii sapă secțiunea C.

poarta (fig. 2). Această deschidere, cu fața spre Mateieni, corespunde singurei direcții din spre care se putea avea un acces relativ mai ușor către cetate, pe panta lungă și lină dela capul dealului.

În general, starea de conservare a cetății este bună. În cea mai mare parte valurile se păstrează intacte. Doar pe câteva porțiuni de cca 30 m lungime, de pe laturile de NE și SV, coamele lor au fost deteriorate prin lucrări agri-

cole recente. Șanțurile, deși umplute în bună parte în decursul timpului cu pământ vegetal adus dimprejur prin acțiunea plugului și mai ales prin

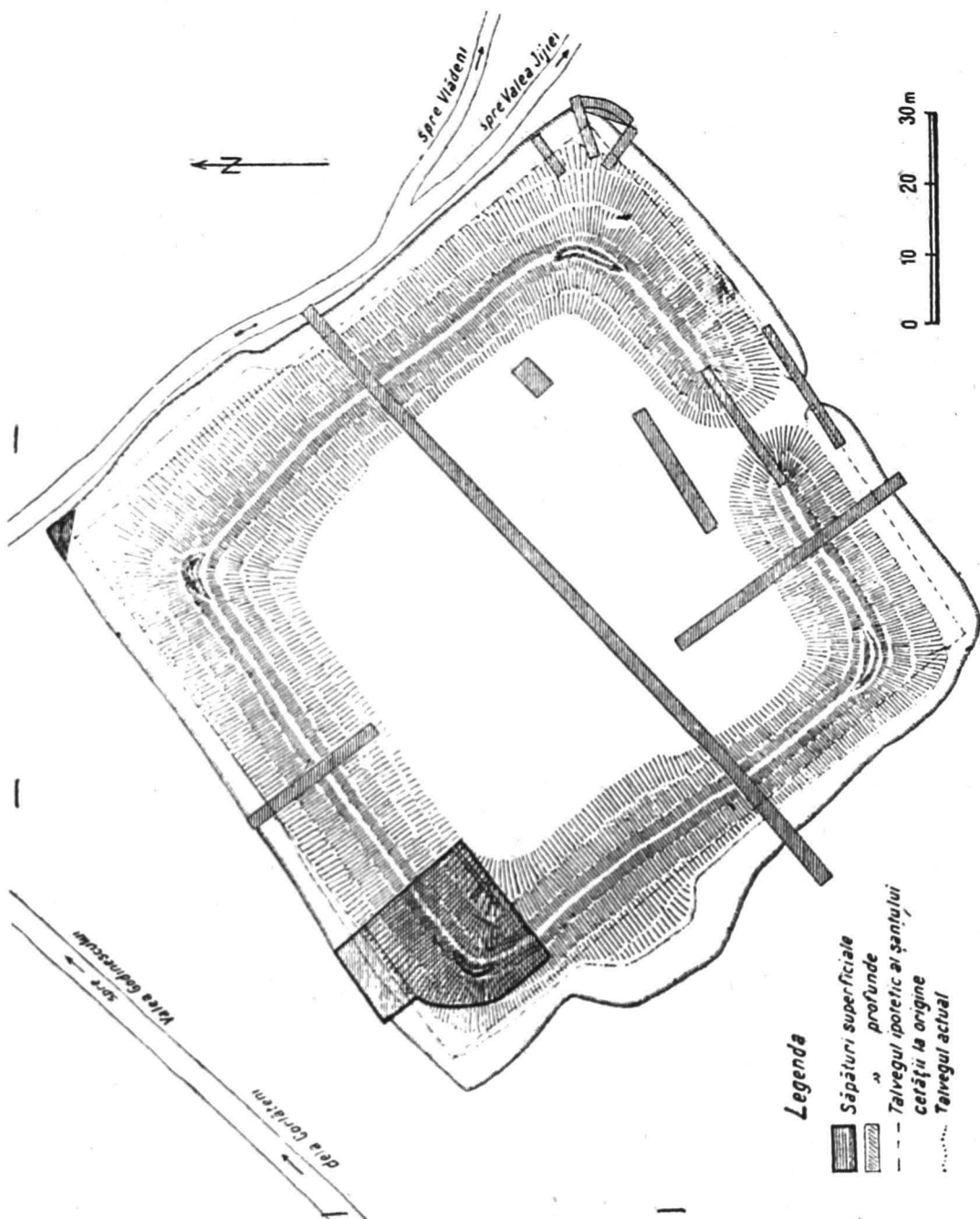

Fig. 3. — Planul Cetății dela Corlăteni, cu săpăturile din 1952.

scurgerile apelor de ploaie, prezintă încă o adâncime apreciabilă. Poarta cetății n'a suferit nicio modificare.

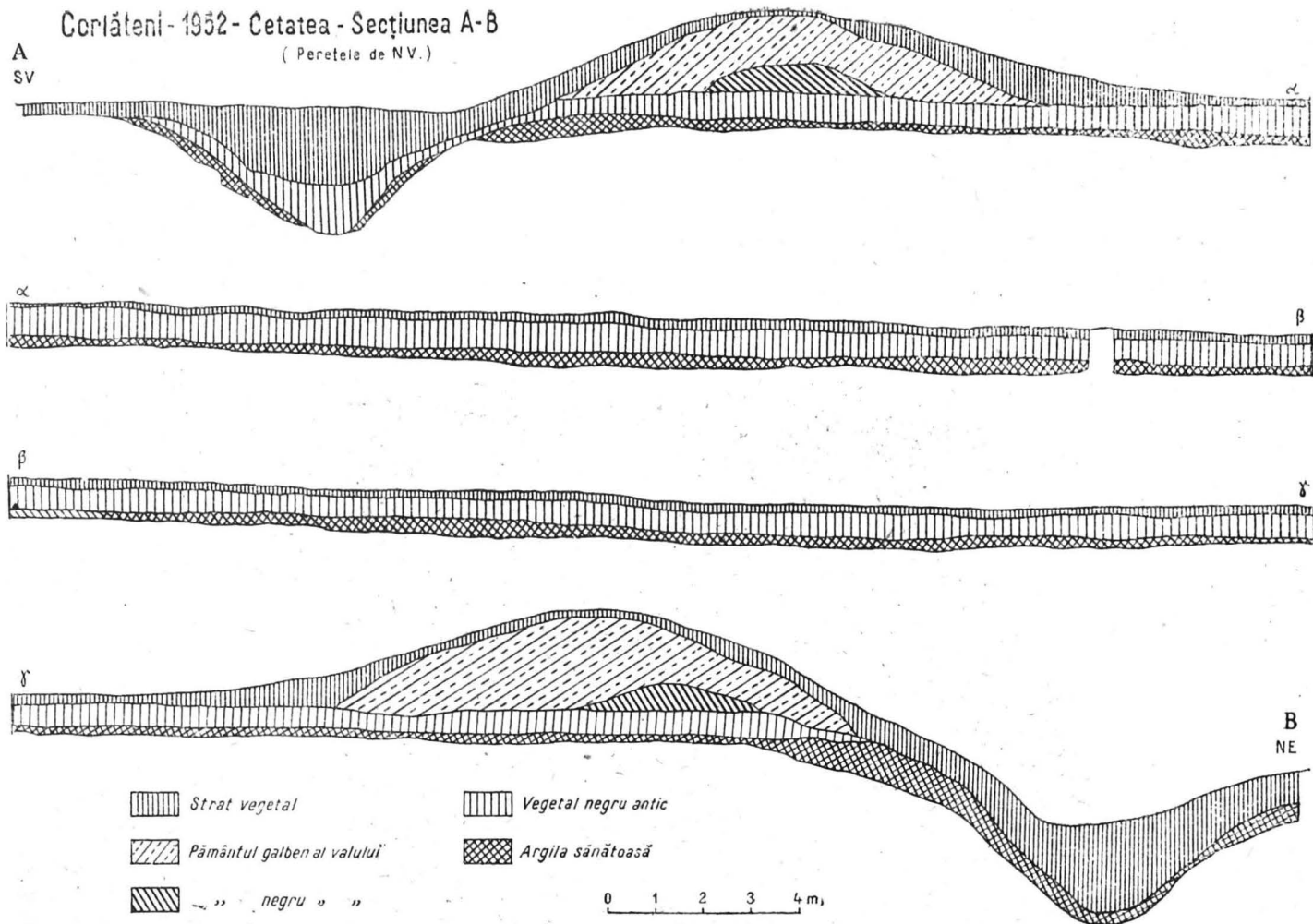

Fig. 4. — Secțiunea AB, de-a-curmezișul Cetății, dela SE la NE

Cetatea a fost semnalată pentru prima oară cu prilejul campaniei de cercetări dela Corlăteni din 1949¹, în urma unei recunoașteri sumare. Cu acest prilej a fost exprimată pentru întâia oară și o părere asupra datei sale, fiind atribuită perioadei feudale. Buna stare de conservare a fortificației, ca și forma sa, fac din capul locului plauzibilă o asemenea datare.

Săpăturile noastre din 1952 au urmărit simultan următoarele probleme esențiale: verificarea acestei datări, precizarea modului de construcție și

obținerea de date referitoare la folosirea cetății. În acest scop se impunea să procedăm la o serie de secțiuni înguste, practicate în puncte diferite, trecând la largiri în suprafețe mai mari numai pe măsură ce faptele descoperite ne-ar fi obligat (fig. 3).

Am început cu câte o secțiune, *A* și *B*, de câte 2 m lărgime, pe mijlocul laturilor de SV și de NE, de-a-curmezișul valurilor și șanțurilor respective, prelungindu-le apoi spre centru într-o secțiune comună *AB* (fig. 4). S'a ajuns astfel la săparea unei tranșee transversale, de 109 m lungime și 2 m lățime, de-a-latul cetății, dela SV la NE. Am dus săpătura până la pământul sănătos, constituit din argilă de culoare galben-deschis care și-a făcut apariția în terenul plan din mijlocul cetății, la nivelul de 0,60 — 0,70 m, iar sub cul-

Fig. 5. — Corlăteni. Vederea secțiunii *A*, prin valul de SV al Cetății.

mea valurilor la nivelul de 2,30 — 2,50 m. Din porțiunile care tăiau șanțurile, s'a extras umplutura de humus depus în decursul timpului, dându-se de fundul primitiv la adâncimea de 2,60 — 3,50 m.

Încă dela aceste prime lucrări ne-am putut da seama de modul de construcție a cetății, care e foarte simplu: s'au săpat cele patru șanțuri formându-se perimetrul fortificației, iar pământul scos a fost aruncat pe marginea interioară a șanțurilor și adunat în formă de val. În secțiune se observă foarte clar acest lucru: valul este alcătuit dintr'o masă de lut galben, înaltă de 1,80 m în *A* și de 2,10 m în *B*, și lată de 10 m la bază, suprapusă unui dâmb mai mic de humus negru, înalt de 0,60 — 0,70 m și lat de 4 m, care a fost așternut direct peste pământul vegetal normal din vechime (fig. 4 și 5). Este

¹ « SCIV », Nr. 1, anul I, 1950, p. 30.

ordinea extragerii pământului din șanț: mai întâi a fost scoasă pătura subțire de humus dela suprafață, apoi o cantitate mare de argilă dela fund. Ceea ce în șanț a fost deasupra, în val se află dedesubt, și invers. Șanțul cetății, adânc de 2,60 m în *A* și de 3,50 m în *B*, e larg la fund de 1,50 m, iar la gură de 6,50 — 7 m. Pereții săi sunt oblici, dar destul de pripori. Între peretele interior și val nu se observă nicio urmă de bermă, acest perete formând un plan continuu cu suprafața exterioară a valului, pe o înălțime totală de 4,50 — 5,60 m. Valul nu prezintă nici cel mai slab indiciu de palisadă, de groapă ori de alt element de prelucrare secundară.

În săpătură nu s'a găsit niciun obiect, excepție făcând doar câteva așchii de silex, fără urme de prelucrare, găsite în pământul vegetal din incinta cetății. De asemenea nu s'a remarcat nicio urmă de groapă, de locuință ori de foc. La același rezultat negativ s'a ajuns și în sondajul *b*, de 3×5 m, pe care l-am practicat în incintă, în apropiere de colțul *E* (fig. 3), până la adâncimea de 0,80 m, unde s'a dat de argilă naturală.

Pentru a completa observațiile referitoare la valuri și șanțuri, am trasat câte o secțiune pe latura de SE, pe segmentul dela *S* de poartă, printr'o tranșee transversală *C*, de 40 m lungime și 2 m lățime, dela marginea exterioară a șanțului până în centrul incintei (fig. 6), și în mijlocul laturei de NV, prin tranșeea transversală *D*, de 22 m lungime și 2 m lățime (fig. 7). Aceste secțiuni au confirmat constatările pozitive și negative făcute în *A* și *B* cu privire la structura și dimensiunile valului și ale șanțului.

Tot în legătură cu această problemă a construcției și în speranța de a obține elemente care să ne ajute în problema cronologică, am desvelit colțul de V al valului pe o suprafață trapezoidală *E*, cuprinzând o porțiune de 25 m lungime din latura de NV a cetății și alta de 22 m din latura de SV. Am înlăturat stratul subțire de pământ vegetal de formație mai recentă de deasupra masei de argilă a valului, căutând să reconstituim aspectul primitiv al acestuia. Apoi, în limitele aceleiași suprafețe, am excavat complet o porțiune de 12 m lungime, *E'*, din șanțul de pe latura de NV. Șanțul prezintă în acest loc o adâncime de 3 m și o lărgime de 1,50 — 2 m la fund și de 6 m la gură (fig. 12).

Am ales acest colț pentru o cercetare exterioară, deoarece în unghiul său interior, pe panta valului, se vedea la suprafața solului o ușoară adâncitură, dând impresia unei urme de bordei dintr'o vreme mai nouă decât aceea în care a fost construită cetatea. Această impresie ne-a fost confirmată. În stratul vegetal din suprafața *E*, atât deasupra acestei urme, cât și în imediata sa apropiere, am găsit fragmente de oase de bucătărie, de porc și de vită, cioburi de oale de lut, cenușii, lucrate la roată, fără smalț, decorate lângă buză cu linii ondulate, pictate în negru-roșcat, cu fund plat și toartă verticală (fig. 8, 3 — 5 și 9, 4 — 5), o mică garnitură de tablă de bronz simplă, cu patină slabă, cu o gaură dreptunghiulară la mijloc (fig. 9, 2), un glonte sferic de plumb de 13 mm diametru, cu o dungă imprimată *en creux* pe ecuator (fig. 8, 2), și un nasture emisferic de bronz, simplu (fig. 9, 3). Făcând, chiar deasupra urmei de bordei, încă două secțiuni de câte 0,50 m lățime: *a*, de 11 m lungime, orientată SV-NE, și *c*, de 4 m lungime, orientată NV-SE, adâncite până la pământul galben sănătos, la nivelul de 0,80 m, am mai dat peste un ciob dela buza unui vas cenușiu de factură recentă, ornat pe gât cu o linie de puncte incise, peste un fragment de scoabă de fier și peste un fragment gros de dop de sticlă, fără irizații (fig. 8, 1). Toate aceste obiecte de-

Corlăteni - 1952 - Cetatea - Secțiunea C
(Peretele de V)

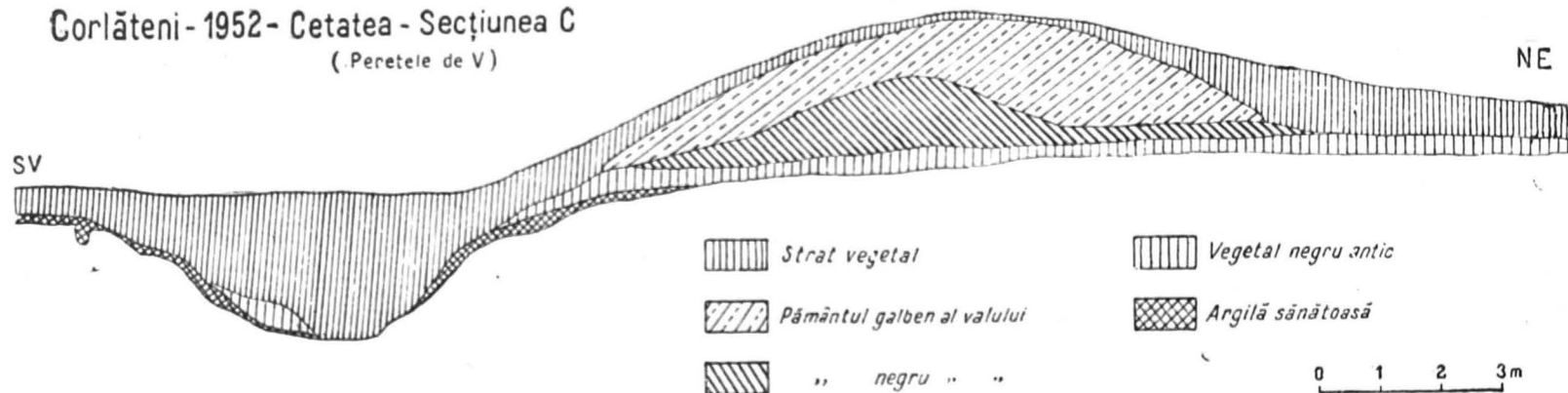

Fig. 6. — Tranșee C tăind valul de SE al Cetății.

Corlăteni - 1952 - Cetatea - Secțiunea D
(Peretele de V)

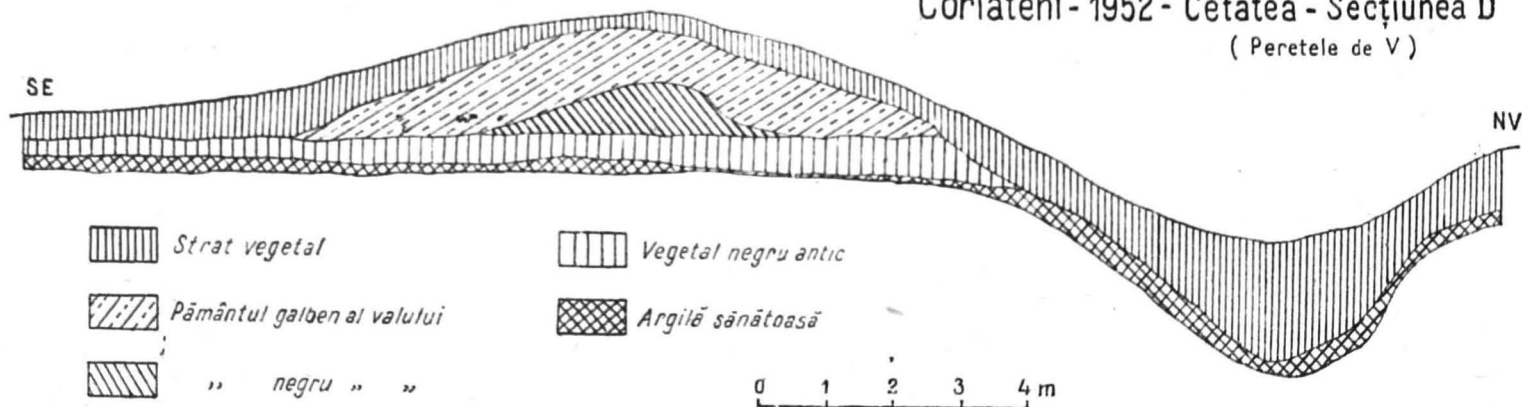

Fig. 7. — Secțiunea D, de-a-curmezișul valului și șanțului de NV.

notă o epocă foarte apropiată de vremea noastră, poate chiar secolul al XIX-lea, dar destul de veche pentru ca nimeni dintre sătenii locali, nici chiar cei foarte bătrâni, să nu-și amintească de existența unei locuințe în acel loc. Bordeiul n'a fost adâncit prea tare: temelile sale n'au atins nicăieri stratul natural de argilă galbenă. Fiind astfel săpată numai în pământ vegetal, lo-

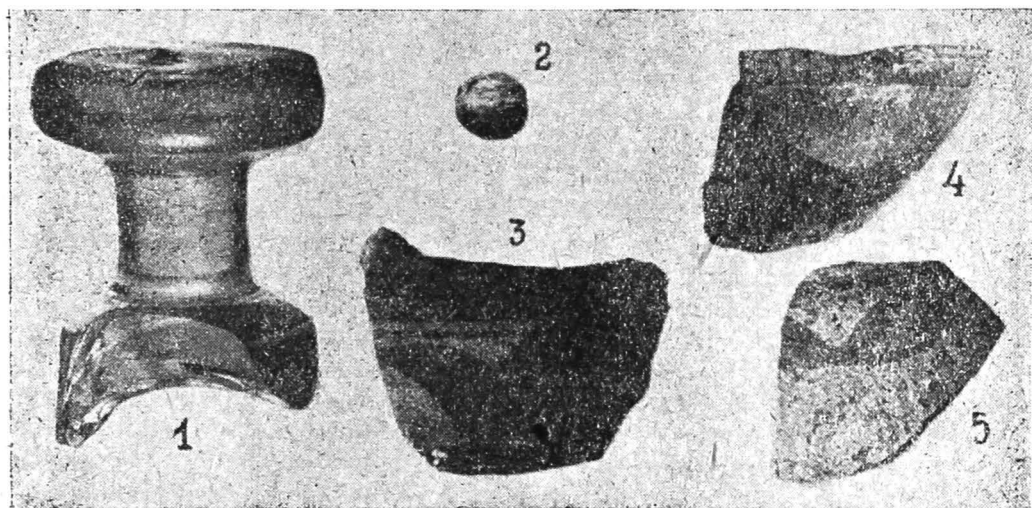

Fig. 8. — Corlăteni. Obiecte găsite printre resturile colibei recente din colțul de V al Cetății: 1. fragment de dop de sticlă; 2. glonțe de plumb; 3-5. fragmente de vas cu pictură brună.

cuința n'a putut fi cercetată cu precizie. E vorba de urmele unei construcții patrulateră, de cca 8×5 m, orientată oarecum în direcția V-E și apărată de vânturile de N prin valurile cetății.

În săpătura *E'*, în umplutura șanțului cetății formată din acumularea pământului vegetal din apropiere, prin efectul arăturilor și al scurgerilor de ape, am găsit două silexuri de aspect neolitic: un fragment de lamă cu patină albă mată, cu urme de prelucrare (fig. 10, 2) și un răzuitor vânat-cenușiu, de o formă vag elipsoidală, cu o față plată și cu cealaltă modelată prin retușe îngrijite (fig. 10, 7). O lamă de silex, fără urme de prelucrare, cu vârf ascuțit, curbat, a fost întâlnită în stratul vegetal de deasupra valului din apropiere.

În toate cele patru colțuri ale cetății, coama valului se înalță brusc prin câte o movilă semilunară (fig. 3), lungă de 7–10 m, lată până la 2 m și înaltă de 0,60–1 m. Lucrările noastre din colțul de V, în suprafața *E*, ne-au arătat clar că e vorba de grămezi simple de pământ adus intenționat, după terminarea și fasonarea valului, pentru întărirea colțurilor și în vederea utilizării lor ca puncte proeminente de strajă. Nici în acest loc nu s'a observat vreo urmă de palisadă ori de altfel de întăritură complementară.

Pentru a obține date precise cu privire la poarta cetății și la drumul căruia îi dădea acces, am practicat trei secțiuni de câte 20 m lungime, orientate NE-SV (fig. 11), și anume: *F*, de 1,50 m lățime, trasă chiar de-a-curmezișul porții, cu câte o extremitate pe fiecare din cele două segmente ale laturii SE a cetății; *G*, de 2 m lățime, paralelă cu precedenta, la 10 m departe, spre interiorul

incintei, perpendicular pe direcția porții; și *H*, de 1,50 m lățime, la 10 m SE de poartă, pe talvegul șanțului din această parte, tăind drumul de pătrundere în cetate.

Prin secțiunile *F* și *H* s'a confirmat impresia că deschizătura din mijlocul laturii SE reprezintă o poartă, rezervată ca atare încă dela construcția cetății.

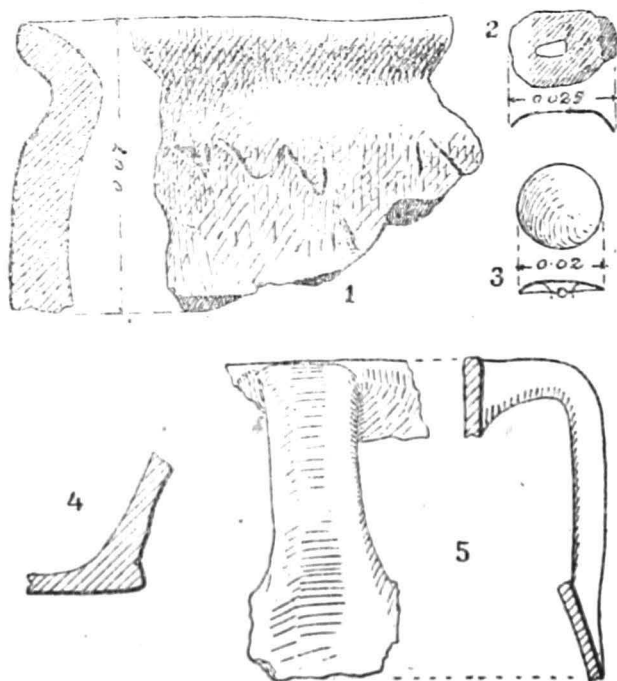

Fig. 9. — Corlăteni. 1. Ciob de vas medieval premoldovenesc, probabil din sec. XII, găsit în umplutura șanțului din colțul de E al Cetății, în secțiunea *J*. 2-5. Obiecte găsite în coliba recentă din colțul de V al Cetății: 2. garnitură de bronz; 3. nasture de bronz; 4-5. fragmentele unei căni de lut.

Atât șanțul, cât și valul se intrerup la marginile deschizăturii, lăsând o fâșie de drum intactă pe o lățime de 5,25 m între segmentele șanțului și de 4 m între segmentele valului. Extremitățile șanțului, ca și ale valului, nu sunt verticale, ci în pantă (fig. 11). Valul măsoară, la capetele secțiunii *F*, de o parte și de alta a porții, o înălțime de 1,70—1,90 m deasupra nivelului normal al terenului (cu o proporție mai mare de lut negru decât de lut galben), iar șanțul, la capetele secțiunii *H*, de ambele părți ale drumului rezervat, are o adâncime de 2—2,40 m. Pământul vegetal dela suprafața fâșiei rezervate pentru drum, ca peste tot unde solul n'a fost săpat, are o grosime de 0,60—0,80 m. Secțiunea *G*, din interiorul incintei (fig. 11), înafară de confirmarea acestei grosimi

a stratului vegetal, n'a prilejuit nicio observație și n'a dat la iveală niciun obiect.

În secțiunea *F*, dela poartă, s'au găsit două mici cioburi atipice dela pân-tecele unui vas lucrat la roată, de o nuanță gălbuie-cenușie, probabil dela începutul Migrațiilor, și două silexuri prelucrate, de aspect neolitic: un fragment de răzuitor curb cu tăișul retușat (fig. 10, 4) și un fragment de lamă cu tăișurile paralele (fig. 10, 1). În secțiunea *H*, în pământul de umplură al șanțului cetății, s'au găsit de asemenea câteva silexuri, dintre care trei constau din așchii neprelucrate de 2 până la 4 cm lungime (fig. 10, 6), iar unul dintr'un fragment de daltă triunghiulară, cu tăiș retușat pe ambele părți (fig. 10, 3).

Ultima problemă, care ne-a preocupat în legătură cu construcția cetății, a fost aceea a formei exacte a colțurilor, care puteau să fie rigid unghiulare, așa cum ar rezulta din conturul perfect patrat al fortificației, sau rotunde. În această problemă de amănunt, nu ne puteam baza numai pe aspectul superficial al valului, care este constituit din pământ asvârlit, ci trebuia să

insistăm asupra șanțului, singura lucrare pe care constructorii cetății au efectuat-o după un plan trasat cu precizie. În consecință, am explorat colțurile de E și de N ale șanțului, cele mai bine păstrate la suprafață, aplicând în colțul de E metoda secțiunilor, iar în cel de N pe aceea a suprafeței. În colțul de E, am tras trei secțiuni de câte 1,50 m lățime: *I*, lungă de 7 m, per-

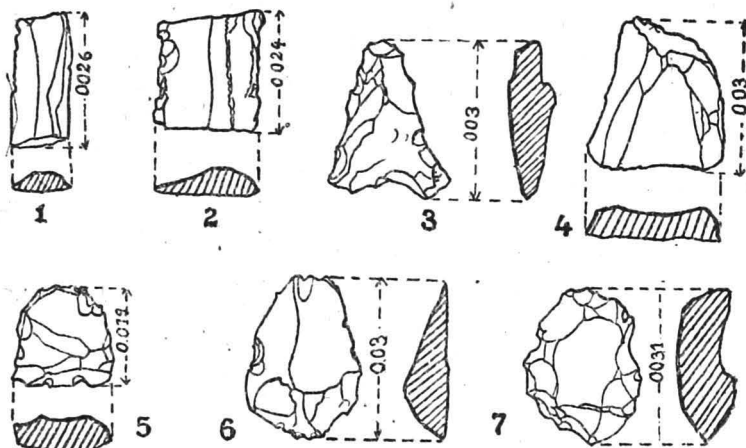

Fig. 10. — Corlăteni. Obiecte neolitice de silex, găsite în săpăturile de pe valurile și din șanțurile Cetății.

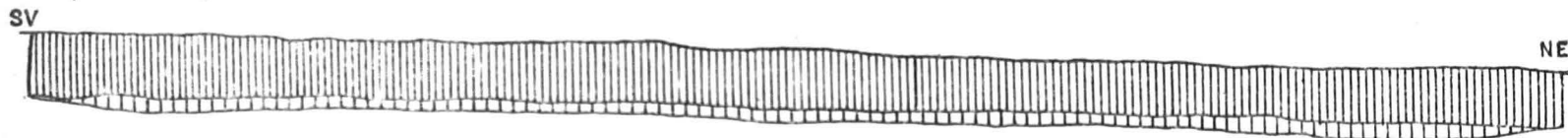
pendiculară pe extremitatea de E a șanțului de SE al cetății; *K*, de 6,50 m lungime, transversală pe extremitatea de E a șanțului NE, și *J*, de 9 m lungime, pe diagonala care unește extremitățile șanțurilor. În cele trei secțiuni, profilul șanțului prezintă în medie aceleași dimensiuni ca în restul perimetrului cetății: 2,55 — 2,70 m adâncime față de nivelul normal al solului, 2 m lățime la fund și 5 — 6 m la gură (fig. 12). Confruntând pe plan poziția profilurilor obținute în fiecare secțiune, am observat că făceau parte dintr'o linie curbă, iar nu dintr'una unghiulară. Spre a verifica această constatare, am trasat o secțiune longitudinală, *L*, de 8 m lungime și 3 m lățime, unind extremitățile exterioare ale secțiunilor transversale *I* și *J*. La adâncimea de 0,60 m, la apariția stratului de lut galben sănătos, în plan, a apărut clar conturul rotunzit al colțului șanțului cetății (fig. 3).

În colțul de N am săpat din capul locului o suprafață *M*, în formă de triunghi dreptunghi cu catetele de câte 5 m, situate pe marginile exterioare, actuale, ale cetății. La nivelul de 0,65 — 1,18 m am putut desluși foarte limpede linia de despărțire a pământului negru din umplutura șanțului, de lutul galben natural în care acesta a fost săpat. Și aici colțul șanțului a fost ușor rotunzit (fig. 3), dar cu o curbura mult mai puțin accentuată decât în colțul de E.

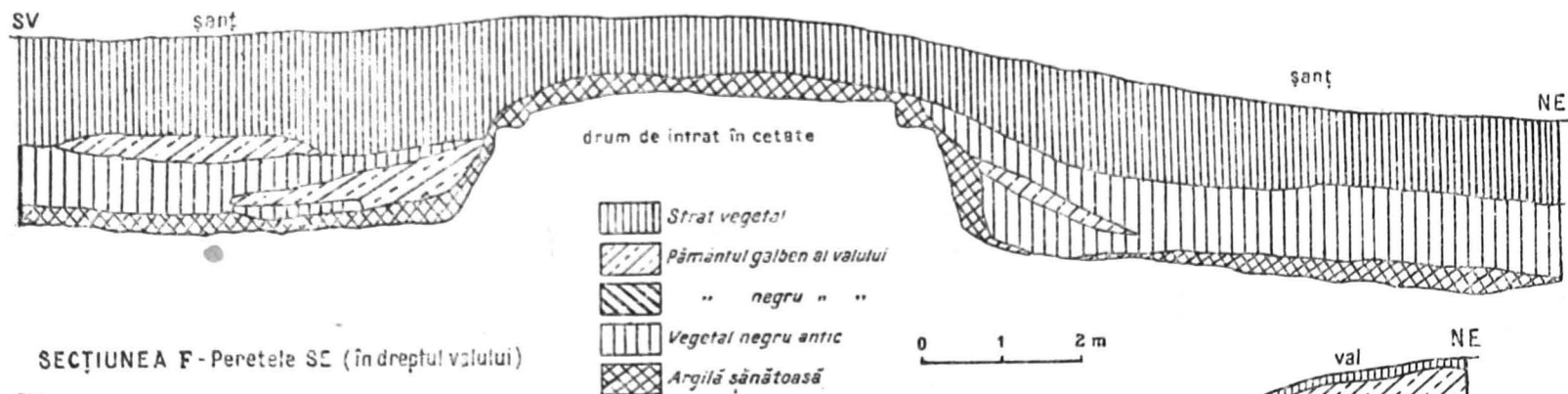
Aceste săpături din colțurile cetății ne-au dus la descoperirea câtorva obiecte mici în pământul de umplutură al șanțului. Astfel, în colțul de E, în *J*, s'a găsit un fragment dela baza unei oale poroase din epoca Migrațiilor de culoare brun-gălbui, lucrată la roată și ornată cu un zig-zag neregulat cu colțuri rotunjite (fig. 9, 1), iar în *K* un fragment de nucleu de silex negru, cu urme de așchii desprinse, de caracter neolitic. În colțul de N, în *M* s'au scos la iveală câteva cioburi mici, atipice, de vase cenușii simple lucrate la roată, de aspect medieval, precum și un răzuitor semieliptic de silex vânt

CORLĂTENI - Cetate

SECȚIUNEA G - Peretele NV

SECȚIUNEA H - Peretele NV Secțiune transversală prin poarta cetății în dreptul șanțului

SECȚIUNEA F - Peretele SE (în dreptul valului)

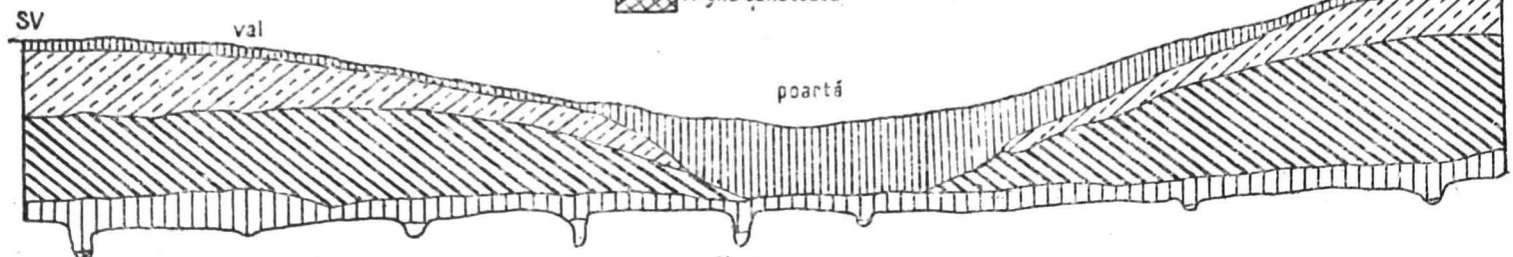

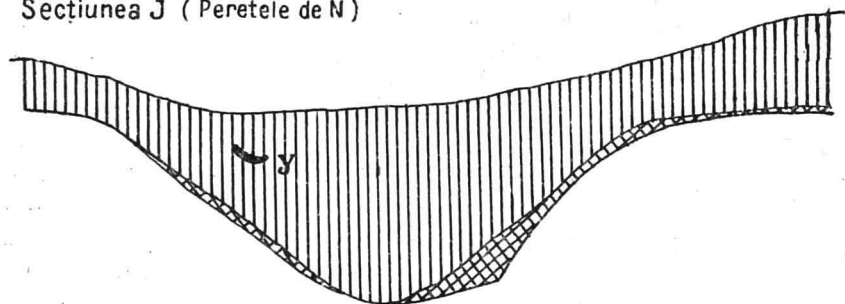
Fig. 11. — Secțiunea G, în interiorul incintei Cetății, în dreptul porții. Secțiunea H, de-a-curmezișul căii de acces în incintă, de-a-lungul valului de SE. Secțiunea F, de-a-curmezișul porții Cetății.

cu patină alburie, prelucrat prin retușări (fig. 10, 5). În secțiunea *I*, la nivelul de 0,50 m, în umplutura șanțului cetății a apărut un mic petec de pământ ars, fără niciun obiect deasupra sa (fig. 12, *J*, punctul *I*).

Sintetizând rezultatele săpăturilor din cetate, concludem că această fortificație aparține unui tip din cele mai simple: o incintă patrată cu șanț și cu

Corlăteni-1952 - Cetatea

Secțiunea J (Peretele de N)

Strat vegetal

Argilă sănătoasă

Pământ ars

Secțiunea E (Peretele de SV)

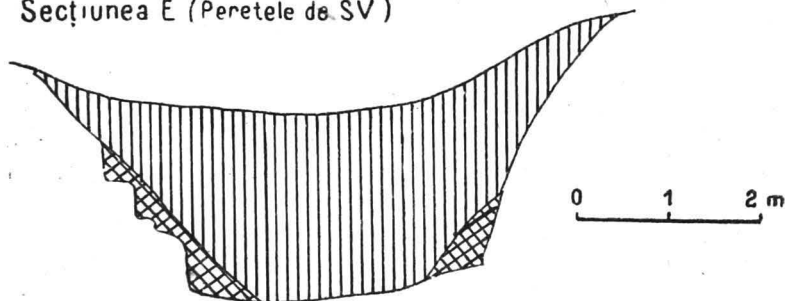

Fig. 12. — Secțiunea *J*, de-a-curmezișul șanțului din colțul de E al Cetății;
Secțiunea *E*, de-a-curmezișul șanțului de NV.

val de pământ, având o poartă rezervată pe mijlocul uneia din laturi. Este ceea ce trebuie să înțelegem prin termenul de *palancă*, menționat în documentele și cronicile românești din perioada feudală. Cetatea pe care am explorat-o este lipsită de orice urmă de zid și de orice indiciu de palisadă. Șanțul, de 5 — 6 m lărgime și peretele exterior al valului, pripor și înalt de peste 5 m, constituiau singurele sale elemente de apărare. Asemenea obstacole elementare erau eficace împotriva loviturilor de surpriză ale unei caverii ori ale unei infanterii ușoare, dar nu puteau fi suficiente în fața unor atacuri stăruitoare date de o pedestrimă numeroasă, bine echipată și susținută de artilerie. De aceea, palanca de la Corlăteni nu era destinată decât unui rol trecător, servind ca adăpost temporar unei trupe cu efectiv redus, care avea misiunea de a supraveghea drumul de pe valea Jijiei în cadrul unor operațiuni militare anumite. Aria plană a incintei sale, ocupând o suprafață de mai

puțin de o treime de hectar, putea cuprinde cel mult 400 de oameni, cu carele de provizii și muniții, cu vitele și caii lor și, eventual, cu tunurile lor.

Cetatea dela Corlăteni n'a fost folosită niciodată, fiind construită în vederea unor operațiuni care n'au mai avut loc sau care s'au modificat între timp. E concluzia pe care o formulăm pe baza lipsei totale de resturi de locuire constatate în săpăturile noastre. Cu toată întinderea destul de mare a acestor săpături (peste 900 m²) și cu toată dispersiunea lor în diferite părți ale fortificației, n'am descoperit nicăieri vreo urmă de foc s'au vreun obiect arheologic care să poată fi pus în legătură cu eventuala staționare aici a vreunei trupe. În interiorul incintei am dat pretutindeni de sol vegetal virgin, atins doar în parte și foarte superficial de arături și acestea cu totul recente. Presupunând că numai câteva zile ar fi cantonat un grup de ostași în această palancă, ar fi fost imposibil să nu fi lăsat cătuși de puțin vreo urmă de foc, vreo groapă cât de mică, măcar pentru înfigerea stâlpilor de corturi, ori vreun obiect cât de neînsemnat. Obiectele și fragmentele găsite în colțul de V, pe un loc foarte mărginit, nu pot constitui o excepție dela această constatare negativă. Ele n'au nicio legătură cu cetatea, ci aparțin unei locuințe construite peste panta valului în vremuri mult mai apropiate de noi, probabil ca adăpost al unui pândar de moșie. De asemenea nici cele câteva mici fragmente ceramice constatate în umplutura șanțului exterior al cetății n'au vreo legătură cu aceasta, reprezentând doar simple răspândiri din terenul vegetal al ogoarelor vecine. Aceleași considerații sunt valabile și în ce privește silexurile neolitice pe care le-am găsit sporadic, fie în umplutura aceluiasi șanț, fie în stratul vegetal din incinta interioară a fortificației.

Această situație a inventarului rezultat din săpături ne pune în imposibilitate de a da un răspuns direct și precis la cea de a treia problemă de bază pe care am urmărit-o prin explorarea noastră, anume data cetății. Ne lipsește un *terminus post quem* util, căci silexurile neolitice ies din discuție prin vechimea lor considerabilă. Cele mai sigure elemente pentru fixarea unui punct de sprijin cronologic, anterior construcției fortificației, l-ar fi constituit obiectele aflate la baza masei de lut din structura valului sau în interiorul acestei mase. Dar nicăieri, în cele cinci secțiuni practicate în val, n'am dat peste vreun fragment de obiect, oricât de neînsemnat, nici chiar peste silexuri neolitice. În ce privește termenul *ante quem*, obiectele din aria colibeii de pândar din colțul de V se găsesc într'un raport de posterioritate sigur față de cetate, dar nu putem preciza intervalul de timp corespunzător acestui raport, chiar data absolută a obiectelor fiind greu de stabilit cu exactitate. Caracterele lor tipologice și tehnice sugerează prima jumătate a secolului al XIX-lea, dar nu este exclus ca să se refero și la veacul precedent. În cele câteva mici frăgmente ceramice din epoca Migrațiilor ori din epoca medievală, constatate sporadic în umplutura șanțului cetății, pe lângă faptul că nu prezintă elemente ce ar putea fi date în mod precis, mai au și cusurul că nu pot fi considerate sigur ca ulterioare construcției cetății. Într'adevăr, șanțul acesteia s'a umplut în decursul timpului cu pământ vegetal provenit din ogoarele alăturate, dar în acest pământ cioburile respective puteau exista cu mult înainte de a fi fost transportate în șanț. Pentru a scoate în evidență o asemenea eventualitate este destul să amintim prezența mai multor silexuri neolitice în umplutura șanțului.

În concluzie, termenele între care avem de căutat data cetății, pe baza inventarului descoperit, îmbrățișează un spațiu de timp imens, din vremurile

vechi ale comunei primitive până la sfârșitul perioadei feudale, în secolul al XVIII-lea. Ca atare, nu ne pot fi de niciun folos.

Unul singur din fragmentele ceramice amintite ne atrage atenția în mod deosebit, prin aspectul său medieval premoldovenesc, poate datând din secolul al XII-lea. Este vorba de ciobul poros, brun-gălbui, ornat cu zig-zag incis (fig. 9, 1), găsit în secțiunea J, în umplutura șanțului cetății, la nivelul de 1,20 m. Însă, nu putem concludă nimic pe baza sa, acest ciob fiind unic, izolat, putând foarte bine să fi ajuns acolo în mod întâmplător, prin răspândirea pământului de arătură dimprejur, întocmai ca și silexurile neolitice și celelalte fragmente ceramice descoperite sporadic în umplutura șanțului cetății.

Nu ne rămâne decât să ne raportăm la particularitățile cetății înseși. Dar aceste particularități nu convin decât perioadei feudale, așa cum s'a presupus dela început. Pe lângă buna stare de conservare a valului, care, fiind făcut exclusiv din pământ, n'ar fi putut rezista atât de bine dacă ar fi fost construit într'o epocă mai veche, trebuie să avem în vedere că numai începând cu vremea feudală au existat condițiile social-militare care să explice o asemenea construcție patrulateră, total artificială, liberă de influența terenului, realizată cu eforturi remarcabile și totuși nefolosită. În această perioadă, cetățile erau făcute din vreme de țărani clăcași de pe moșiile boierilor, la porunca domnului, urmând a fi utilizate în cadrul unui plan militar anumit. Dacă acest plan suferea ulterior modificări, era normal ca o fortificație de caracter provizoriu ca aceea dela Corlăteni să rămână fără întrebuințare.

În epocile mai vechi, dimpotrivă, cetățile erau totdeauna construite de înșiși aceia care urmau să le apere, fie că era vorba de simple adaptări la teren, completate doar pe alocuri prin șanțuri și valuri, ca în vremea comunei primitive, fie că ne-am gândi la castrele romane — care, de altfel, n'ar prea fi avut ce căuta prin Nordul Moldovei — fie că, în sfârșit, am avea în vedere taberele din epoca Migrațiilor, care ocupau spații considerabile, trebuind să cuprindă un număr foarte mare de luptători cu familiile și averile lor.

Precum am arătat mai sus, cetatea dela Corlăteni corespunde tipului de *palancă* medievală, fortificație de scurtă durată, de ordin secundar, adesea menționată în izvoarele referitoare la istoria Țărilor Române. O asemenea fortificație putea să fie prevăzută și cu palisade, dar în general se baza pe o îngrădire patrulateră de pământ, cu șanț și val. La Corlăteni n'am constatat nici cel mai slab vestigiu de pari de lemn. Cetatea, construită doar în vederea unei eventualități, ar fi urmat să fie completată cu un asemenea element numai în momentul când folosirea ei ar fi devenit neîndoelnică și iminentă. În acest caz, o palisadă putea fi adăugată destul de repede, doar în câteva zile, lemnele necesare găsindu-se din belșug în pădurea din apropiere. De altfel, pentru a avea cât mai multă eficacitate, o palisadă trebuia să fie proaspătă. Construită prea de vreme, s'ar fi deteriorat.

În eventualitatea că ciobul premoldovenesc menționat mai sus ar putea să fie de vreo utilitate cronologică, am avea de luat în seamă, pentru datarea cetății dela Corlăteni, și epoca dela începutul organizării statelor feudale, din secolele XI — XII, când, în aceste părți din Nordul Moldovei, pe lângă dominațiile succesive ale Pecenegilor și Cumanilor, trebuie să contăm cu extensiunea statelor ruse dependente de cnezatul din Kiev, precum și cu primele încercări locale de organizare statală.

În cazul când ar trebui să ne limităm, însă, la epoca statului istoric moldovenesc, această cetate, considerată ca o *palancă* moldovenească, ar putea să

fie datată în general între secolele XIV și XVII, epoca activității militare a Țării Moldovei. Forma sa patrată, cu colțuri simple, fără niciun ieșind, pledează pentru o dată anterioară secolului al XVII-lea, când armele de foc individuale nu aveau încă un rol important și prin urmare, nu se simțea nevoia lucrărilor de flanc. Comparația cu *Zamca* din Suceava, fortificație de pământ dela mijlocul secolului al XVII-lea, din vremea lui Ion Sobiețki, prevăzută cu bastioane la colțuri, ar putea fi, din acest punct de vedere, concludentă.

În stadiul actual al cunoștințelor noastre, n'am putea încerca să punem în legătură cetatea noastră cu vreunul din evenimentele militare din istoria Moldovei, deși ținutul Dorohoiului a fost adesea teatrul unor asemenea evenimente. Valea Jijiei, reprezentând un drum deschis și direct între Polonia și centrul Moldovei, a servit de multe ori trupelor care au operat în această parte nordică a țării, de pildă în secolul al XV-lea, în frământata epocă dintre Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare, când o bătălie între Poloni și Moldoveni a avut loc la Podagra (probabil Podriga), cale de vreo 25 km NE de Corlăteni, sau în anul 1600, când Mihai Viteazul, în drum spre Hotin, a înfrânt împotrivirea ostașilor lui Ieremia Movilă pe această vale, la Verbia, chiar lângă Corlăteni. Dar ne lipsesc încă prea multe elemente pentru a identifica arheologic asemenea indicații istorice. Va trebui să așteptăm o inventariere a tuturor cetăților medievale din regiune și o explorare a aceloră dintre ele care vor prezenta urme de folosire și elemente de datare precisă. Cu ajutorul metodei comparative, vom putea situa atunci și cetatea noastră pe o poziție cronologică mai sigură. Deocamdată trebuie să ne mulțumim cu rezultatul pozitiv că, prin lucrările campaniei din 1952 dela Corlăteni, s'a explorat pentru prima oară mai de aproape una din fortificațiile de ordin minor ale Moldovei feudale. Până acum, precum era firesc în faza de început în care încă ne aflăm în acest domeniu, cercetările de arheologie militară medievală au fost monopolizate de cetățile domnești de mare răsunet istoric. Desigur, acele centre strategice principale, de altfel ele înșile încă insuficient explorate, merită din plin, prin importanța lor și prin bogăția rezultatelor pe care le pot da, preferința acordată. Dar nu trebuie să rămânem indiferenți nici față de palâncile modeste și sărace, ca aceea dela Corlăteni, care, fiind legate de fapte istorice numai momentan neprecizate, pot să-și dea și ele, printr'o studiere desigur mai anevoioasă și mai îndelungată, o contribuție efectivă la progresul cunoștințelor despre trecutul patriei.

II. MOVILA

E vorba de un tumul situat pe punctul cel mai proeminent al Dealului Cetății, pe muchia unei coaste răpoase, la 80 m V de drumul care urcă din satul Corlăteni spre cetate și la 237 m spre V de colțul de V al cetății. Marginea sa de SV s'a distrus, fiind cuprinsă în procesul eroziunii generale a coastei. Tumulul, notat pe hartă prin cota 205, constituie un punct geodezic. În vârful său a fost înfiptă, în anul 1940, o bornă paralelipipedică de beton.

Movila prezintă la suprafață forma unei cupole turtite, cu un diametru de 50 m și o înălțime de 2 m. Suprafața sa e cultivată cu grâu. Marginea de SV a movilei, distrusă prin eroziuni, reprezintă un segment de cerc de 557 m². Partea rămasă din aria totală a tumulului este astfel de 1412 m². Râpa de pe

marginea distrusă, de cca 8 m sub muchia coastei, argila, care formează roca locală, prezintă o oarecare proporție de umezeală persistentă; de aceea, deasupra sa au crescut lăstari de trestie.

Săpăturile noastre, începute după seceriș, au urmărit explorarea părții centrale a movilei, unde puteam spera să obținem rezultate concludente (fig. 13). Am început printr'o secțiune diametrală, A, orientată N-S, de

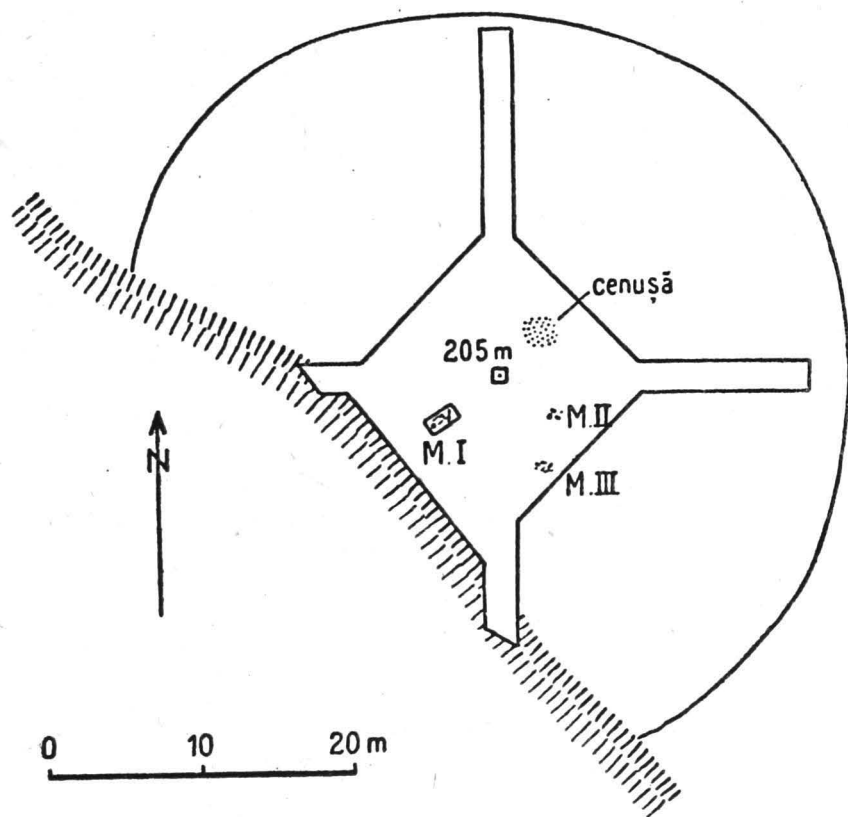

Fig. 13. — Corlăteni-Movila Dealului Cetății. Planul săpăturilor practicate în tumulul de la cota 205, în apropiere de Cetate.

41 m lungime și 2 m lățime, am practicat o a doua secțiune, B, de la V la E, de 34 m lungime și 2 m lățime, formând cruce cu precedenta, am deschis în centru o suprafață patrulateră C, pe care am lărgit-o succesiv până la forma unui romb cu laturile de câte 14 m, având colțurile orientate spre punctele cardinale, și, în sfârșit, am săpat fâșia rămasă între marginea de SV a acestui romb și râpa coastei. Borna geodezică din centrul movilei a fost respectată, rezervându-se în jurul ei un martor paralelipipedic cu baza de 1 m². În jurul acestei borne, pe o suprafață de 4 × 4 m, la adâncimea de 0,40 m, am constatat resturile stâlpilor de lemn ai schelelor trigonometrice, care, în diverse rânduri, au fost ridicate, în epoca modernă, deasupra tumulului. La 2,60 m V de bornă, la 0,25 m adâncime, am găsit o butelie de sticlă astupată cu un dop de plută putrezit, conținând resturile descompuse până

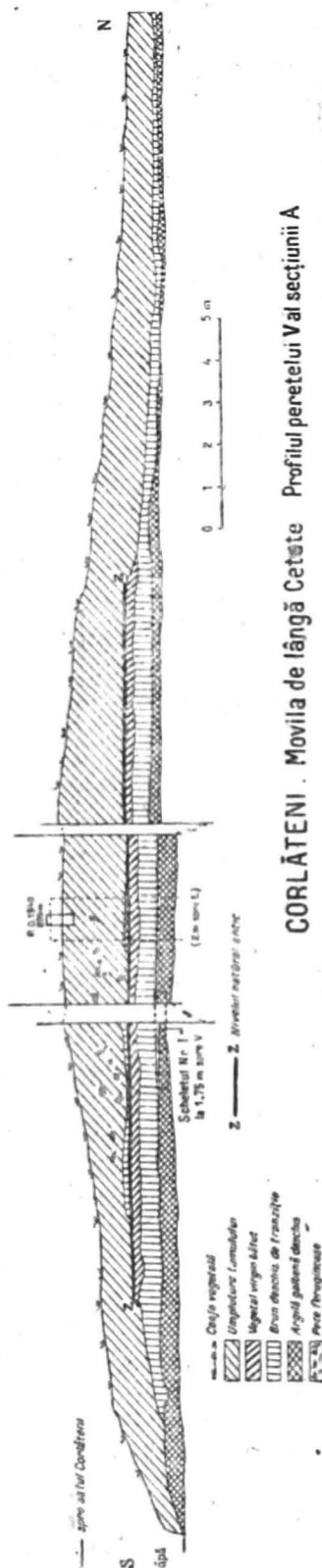

Fig. 14. - Secțiunea A, de-a-curmezișul tumulului, dela N la S.

la pulverizare ale unei hârtii din secolul al XIX-lea, pe care nu s'au păstrat decât câteva cuvinte, tipărite în litere latine, din care se vedea că este vorba de o hotărnicie. Localnicii bătrâni știau de existența acestei butelii în movilă și o puneau în legătură cu improprietățile rurale din anul 1889.

Săpăturile noastre au mers în centru până la adâncimea de 2,75 m, corespunzând nivelului de 0,75 m dela extremitățile de N și de E ale secțiunilor A și B. Am pătruns astfel, în general, până la 0,25 — 1 m înăuntrul stratului sănătos, de argilă galben deschis, dela baza movelei.

Stratigrafia constatată prezintă următoarele elemente, urmărite de sus în jos, cu dimensiunile măsurate la centru (fig. 14):

a) Mantaua tumulului, groasă de 1,80 m, formată din humus amestecat la întâmplare cu argilă galbenă și cu pământ brun de tranziție;

b) Stratul suprafeței antice a solului normal dela bază, format din humus compact, indesaț, gros de 0,20—0,25 m;

c) Strat brun, gros de 0,45—0,50 m, constând din partea superficială a argilei naturale, colorată mai închis prin infiltrațiile din humusul de deasupra;

d) Stratul natural de argilă galbenă, curată.

Aceste elemente se grupează în două părți distincte: deasupra, mantaua tumulului, de formațiune artificială, iar dedesubt, solul natural, neumblat, cuprinzând straturile b-d. Între cele două părți se observă o linie clară, z, foarte dreaptă, cu o înclinare aproape imperceptibilă dela N la S (fig. 14), constând dintr-o crăpătură pronunțată, care trădează o desăvârșită lipsă de aderență între mantaua tumulului și stratul vegetal antic. Această linie lungă, pe profil, de 16,25 m, reprezintă diametrul bazei propriu zise a movelei. Dincolo de marginile ei, stratul de humus antic, b, dispăre, pământul amestecat al mantalei adâncindu-se până la 0,70—0,75 m sub nivelul bazei sale din stratul brun c, adâncit la rândul său și subțiat până la 0,10 m. Stratul de argilă pură, d, se adâncește de asemenea, urmând profilul celui brun, care se dovedește astfel și mai clar că nu reprezintă un strat real,

ci o simplă nuanță superficială a argilei, datorită contactului cu humusul mantalei de deasupra.

Este evident că movila a fost construită pe o arie cu mult mai restrânsă decât aceea pe care se întinde azi. S'a început prin a se trasa conturul acestei arii cu un diametru de 16 m și cu o suprafață în consecință, de cca 200 m² (adică aproximativ de zece ori mai mică decât cea actuală), apoi s'a săpat împrejur, scoțându-se pământul care, îngrămadit peste aria rezervată, a format mantaua movilei. Săpătura n'a mers prea adânc, dar a fost mult extinsă în suprafață, până dincolo de circumferința actuală a tumulului. De aceea, mantaua acestuia e constituită aproape numai din humus vegetal în care argila, în cea mai mare parte amestecată și închisă la culoare, apare, doar sub forma de pete răslețe. La origine, movila, construită pe o bază mai mică, a prezentat o înălțime impunătoare, dar cu timpul, prin acțiunea apei de ploii și de zăpezi și a lucrărilor agricole, s'a tocit, masa de humus a mantalei sale alunecând spre margini și umplând în parte adâncitura periferică din care fusese scoasă și a cărei urmă mai poate fi foarte vag distinsă azi pe suprafața solului cultivat.

În pământul din mantaua tumulului, pe o porțiune de cca 7×7 m, în sfertul de SV, dela suprafață până la solul sănătos, s'au constatat numeroase pete de rugină de fier, care până la urmă s'au dovedit a fi în legătură cu mormântul principal al tumulului (Nr. 1), situat exact în această porțiune, la 4 m SV de borna geodezică, la adâncimea de 2 m.

Mormântul Nr. 1 (fig. 15), de formă dreptunghiulară, larg de 2,03 m și lat de 1,06 m, orientat SV-NE, era săpat până la o adâncime de 0,25 m, în stratul natural de argilă galbenă, pură, amestecat cu multe concrețiuni calcaroase. Pe fundul său zăcea un schelet, culcat cu fața în sus, cu brațele întinse pe lângă șolduri, cu genunchii închirciți și plecați pe dreapta. Scheletul prezenta aceeași orientare ca a mormântului, cu capul la SV (42¹/₂ miimi Bézard). Fundul și marginile mormântului, ca și oasele scheletului, erau acoperite cu un strat omogen de ocră-brun închis, cu reflexe metalice albastrii, cu oxid natural de fier de același fel cu petele observate în mantaua tumulului. Stratul de ocră era mai gros în preajma genunchilor și în jurul capului. Lângă umărul drept și lângă palma dreaptă se afla câte un bulgăre mic de ocră roșu deschis. La 0,15 m de palma dreaptă, către marginea de SE a mormântului, era un bulgăre mai mare, de 0,08×0,07 m suprafață, de ocră brun închis, având întipărite urme de fibre de papură. Asemenea urme, cu aspect de împletitură, s'au constatat și pe marginile de argilă ale mormântului, precum și pe ocrul și pe țărâna de deasupra scheletului. Evident cadavrul a fost învelit

Fig. 15. — Corlăteni-Movila Dealului Cetății. Mormântul principal, dela baza tumulului (Nr. 1) conținând un schelet închircit, cu ocră brun.

intr'o rogojină înainte de a fi pus în mormânt. Nu s'a găsit niciun obiect de inventar, nici ceramică, nici silex. De asemenea, nu s'au observat nici resturi de pulbere calcaroasă, ca în alte morminte de acest gen. Țărâna de umplutură era neagră și afânată. În schimb, partea din mantaua tumulului, din porțiunea de deasupra mormântului, constituită din humus negru amestecat cu argilă brună, era extrem de dură.

Datorită factorilor chimici ai solului, umezelii și presiunii transmise dela suprafața mormintei, starea de conservare a scheletului era foarte rea. Oasele erau zdrobite și sfărâmate până la pulverizare și turtite până la a fi reduse la o suprafață plană. Pe alocuri suferiseră deteriorări și prin acțiunea animalelor subterane. Astfel, în dreptul frunții, craniul prezenta o gaură mare produsă de șoareci. Stricăciuni similare s'au putut observa și în partea stângă a toracelui, precum și în partea stângă a basinelui.

Lungimea totală a scheletului, desfășurat, era de 1,73 m, a picioarelor (dela vârful falangelor la capul femurului) de 0,95 m, a brațelor de 0,75 m. Craniul, foarte fărâmițat, era cu fața în sus, cu bărbia plecată spre piept. Orbitalele erau accentuate, bărbia îngustă și proeminentă. Maxilarul superior era tare distrus; în schimb cel inferior s'a păstrat bine, cu toți dinții la locul lor și în bună stare. Femurele și tibiile, deși fragmentate, s'au păstrat cel mai bine. Foarte măcinată era coloana vertebrală. Deși o reconstituire în laborator va fi o operație extrem de dificilă, chiar imposibilă pentru unele părți ale scheletului, fragmentele de oase, chiar cele minuscule, au fost ridicate și transportate la Iași, unde urmează a fi studiate de secția locală a Institutului de Antropologie al Academiei R.P.R.

Pe o arie de cca 10×10 m deasupra mormântului, pe crăpătura z dintre nivelul vegetal antic (b) și mantaua tumulului (a), pe fața interioară a bazei acesteia, s'au constatat întipărituri continue ale unei împletituri de papură, ceea ce denotă că au fost așternute rogojini și peste umplutura mormântului, înainte de ridicarea tumulului. Țărâna reavănă și argiloasă îngrămădită deasupra rogojinii, a păstrat impresiunile împletitunii, care, în schimb, nu s'au găsit nicăieri pe suprafața uscată și ierboasă a humusului antic de dedesubt.

În afară de mormântul principal Nr. 1, la 6 m spre E de acesta, în colțul de SE al tumulului, la nivelul de 0,37 m, aproape de suprafață, s'au descoperit resturile unui mormânt secundar, Nr. 2, distrus. Nu s'au constatat decât o arie de $0,60 \times 0,50$ m, orientată SSE-NNV, acoperită cu pete de ocră roșu aprins, câțiva bulgări mici din aceeași substanță și câteva fragmente de oase umane, puține, foarte mici, corodate și împrăștiate, printre care și 9 dinți, situați în partea de SSE a suprafeței cu ocră. La 4 m spre S, la nivelul de 0,05 m, chiar la suprafața solului răscolit de plug, am dat peste un alt grup de fragmente mici de oseminte umane, de asemenea distruse și răvășite, printre care abia se pot distinge resturi provenind dela membre și fragmentele unui maxilar cu câțiva dinți. La 2 m NE de acest grup și la 4 m SE de mormântul Nr. 2, la nivelul de 0,50 m (fig. 13, punctul t), am găsit de asemenea un fragment izolat de craniu omenesc. Este vorba probabil de resturile unui aceluiași mormânt, Nr. 2, săpat ulterior construirii tumulului, cu peste 1,50 m deasupra nivelului mormântului principal Nr. 1 și nimicit în vremuri mai noi prin efectul lucrărilor agricole. Nici în aria acestui complex de resturi osteologice nu s'a găsit vreun obiect de inventar, cu excepția unui fragment de silex brut, de culoare gălbuie, constatat la 1 m spre NV, la 0,80 m adâncime, care, însă,

din cauza diferenței de nivel, nu poate fi pus în legătură cu osemintele menționate.

De altfel, în masa de pământ din mantaua tumulului s'au găsit mai multe silexuri brute și prelucrate, de aspecte și culori diverse (negre, brune, fumurii, albastrii, gălbui, albe), răslețite la întâmplare în diferite puncte și la diferite nivele. Avem astfel, în total, din săpăturile noastre dela Movilă, 7 așchii de silex brut și 9 obiecte de silex prelucrat. Acestea din urmă constau dintr'un

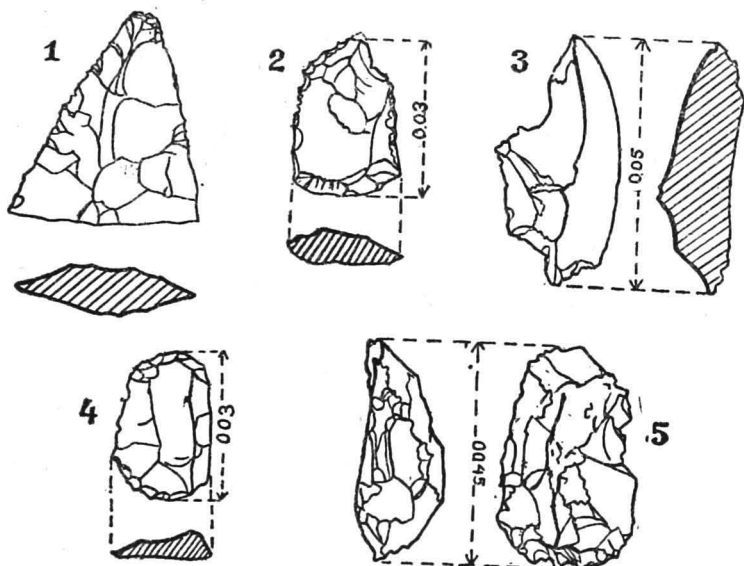

Fig. 16. — Corlăteni-Movila Dealului Cetății. Obiecte neolitice de silex găsite în mantaua tumulului.

fragment al unui vârf de lance cu retușe frumoase pe ambele părți (fig. 16, 1), două fragmente ale unui vârf de lance modelat cu mai puțină îngrijire, un răzuitor carenat (fig. 16,5), un răzuitor dublu (fig. 16,4), un răzuitor cu vârf ascuțit (fig. 16, 2), un vârf microlitic retușat, un fragment de lamă și două așchii cu retușe (fig. 16, 3), probabil rebuturi. De asemenea s'au mai găsit răspândite la întâmplare, un fragment de cuarțit brut cu o față netedă și câteva cioburi mici, atipice, de factură neolitică, unele din ele trădând o tehnică cucuteniană superioară. Niciunul din aceste obiecte nu poate fi pus în legătură cu vreunul din mormintele constatate, ci au fost aduse din apropiere, odată cu țărâna care a servit la ridicarea movilei. Este un fenomen identic aceluia din cetatea medievală vecină, în terenul căreia s'au găsit obiecte similare. Silexurile și cioburile menționate dovedesc că Dealul Cetății, situat imediat deasupra stațiunii de tip Cucuteni AB dela punctul « În Țarină », a constituit, pe o foarte mare întindere, aria de răspândire a activității locuitorilor din această stațiune neolitică.

O descoperire interesantă, care a fost făcută în movilă, constă dintr'o vatră de foc, situată în sfertul de NE al tumulului, la baza mantalei acesteia, la 3,50 m NE de borna geodezică din centru (fig. 13, punctul s) și la 5 m N de mormântul Nr. 2, la nivelul local de 1,40 m (cu cca 0,60 m mai sus decât linia nivelului mormântului Nr. 1 și cu 1 m mai jos decât nivelul mormântului

Nr. 2). Vatra constă dintr'o suprafață plană, oarecum patrulateră, de $0,80 \times 1$ m, orientată V-E, acoperită cu puțină cenușă și prezentând urme roșii slabe de arsătură, fărâme mici de cărbune și câteva fragmente mici de oase animale, într'o stare de descompunere înaintată. Nicio urmă de crustă. În jurul vet ei, la $0,60-1$ m distanță, la același nivel, s'au găsit câteva fragmente ceramice de caracter Gorodsk-Usatovo, datând dela sfârșitul neoliticului. Unul din aceste fragmente, provenind, probabil, dela un vas de cult, cu buză

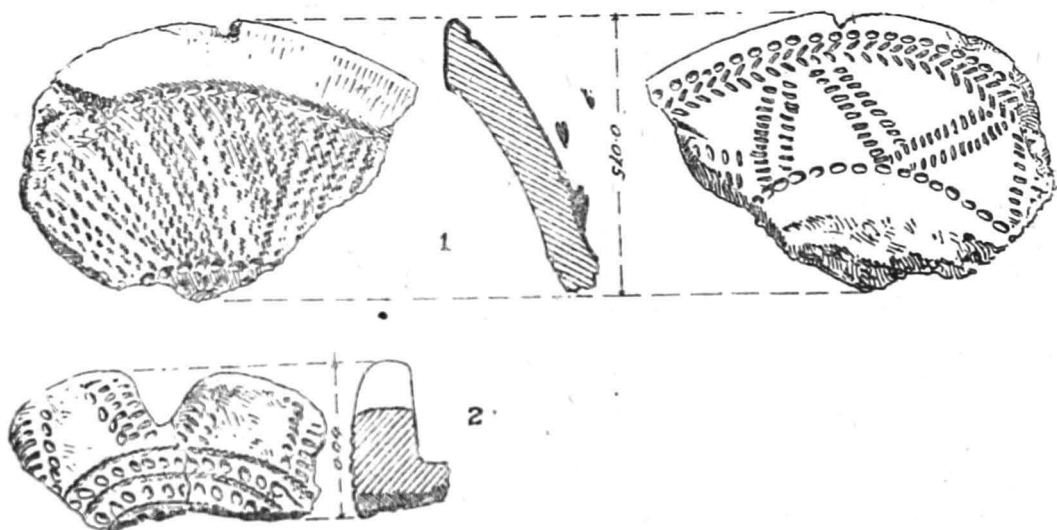

Fig. 17. — Corlăteni-Movila Dealului Cetății. Fragmente ceramice de caracter Gorodsk-Usatovo (începutul epocii bronzului) găsite la baza tumulului.

orizontală plată, este decorat în interior cu șiruri de alveole și cu benzi radiale alcătuite din linii paralele produse prin impresiunea unor sfori, iar în exterior cu linii de alveole și cu serii de incisii paralele scurte, formând un chenar cu zig-zag (fig. 17, 1). În interior prezintă urme de ocră roșu. Un alt fragment dela buza orizontală plată și groasă a unui vas mare, desigur tot de caracter ritual, prezintă pe marginea buzei două proeminențe îngemănate, decorate cu serii de linii scurte incise (fig. 17, 2). Celelalte cioburi provin dela un vas poros de aspect neolitic. Unul din silexurile menționate aici mai sus și anume răzuitorul dublu, constând dintr'o lamă lată cu ambele capete rotunzite prin retușe fine (fig. 16, 4), a fost găsit la nivelul vetrei, însă la 2 m depărtare, spre NE. Este posibil ca să facă parte din același complex.

Porțiunea din mantaua tumulului care se afla deasupra vetrei era intactă, niciun amănunt stratigrafic nepermițând ipoteza unei săpături ulterioare, pentru construcția eventuală a unui bordei. Dimpotrivă, nivelul vetrei, corespunzând exact suprafeței solului vegetal antic, dovedește chiar că e vorba de un fapt anterior ridicării tumulului. Sub vatră nu s'au găsit decât acest sol, neturburat și cele două nuanțe, brună și galbenă, ale stratului natural de argilă. Trebuie să concludem sau că vatra, ca și resturile usatoviene adiacente, existau în acel loc cu mult înainte de construirea movilei, sau, cum e mai probabil, că au precedat această operație numai cu câteva zile ori numai cu câteva ore, ca resturi ale sacrificiului și ale ospățului ritual care vor fi avut loc cu prilejul funeraliilor defunctului din mormântul Nr. 1. Și într'un caz și în celălalt, se

dovedește categoric că acest mormânt, dimpreună cu tumulul care îl acopere, nu poate fi mai vechi decât sfârșitul neoliticului, respectiv începutul epocii de bronz. Al doilea caz, cel mai probabil, ne obligă chiar să atribuim tumulul de-a-dreptul acestei culturi. Este ceea ce concordă, de altfel, cu constatările făcute până acum, direct ori indirect, în cele mai multe din mormintele tumulare cu ocră din răsăritul Europei. Ca verificări secundare ale acestei datări, avem, pe de o parte, inventarul răsleț, de aspect cucutenian, găsit în mantaua movei, sigur anterior acesteia, iar pe de alta, ulterior construcției movei, mormântul secundar Nr. 2, care de asemenea face parte din categoria cu ocră și, ca atare, nu poate fi mai nou decât începutul epocii bronzului.

Săpăturile noastre, totalizând 294 m², au desvelit în întregime aria primitivă a tumulului, care este de 200 m², și au atins și parte din zona periferică. În această zonă, în care mantaua tumulului s'a revărsat în vremuri ulterioare, — stratul suprapus, având cel mult 0,50 m grosime și subțindu-se progresiv spre margine până la dispariție — n'am găsit niciun obiect, n'am constatat niciun fapt *in situ*. De aceea, am considerat de prisos a duce săpăturile mai departe. Ar fi însemnat să răscolim o suprafață de peste 1000 m², fără perspectiva vreunui rezultat pozitiv.

Petecul de 1 m² rezervat în centrul movei pentru conservarea *in situ* a semnelor geodezice a rămas neatins până la pământul viu, formând un stâlp prismatic de 2,75 m înălțime. Asigurându-ne că în interiorul acestui stâlp nu poate fi niciun mormânt și niciun alt element de interes arheologic, l-am lăsat intact. După terminarea săpăturilor, am adunat pământ în jurul său, astupând secțiunile și suprafețele excavate și redând astfel movei un aspect cât mai apropiat de acela de dinainte de săpături și nivelându-i suprafața cultivabilă.

III. RECUNOAȘTERILE ȘI SONDAJELE DIN IMPREJURIMI

1. VLĂDENI (VALEA GODINESCULUI)

La 2 km E de cetate și la 500 m NV de satul Vlădeni (ținând de comuna Corlăteni), se află o așezare din vremea comunei primitive, remarcată mai întâi de colectivul arheologic care a lucrat în 1950 la Corlăteni¹. Este vorba de o terasă scundă, care, desprinzându-se din malul stâng al Văii Godinescului, înaintază în zona inundabilă a acestei văi sub forma unui promontoriu, cuprins între două vâlcele (fig. 18). Locul este cultivat. În arătura proaspătă se observă trei pete mari de cenușă, distanțate la câte cca 100 m între ele, contrastând cu culoarea închisă a cernoziomului dimprejur. Cele trei pete, bogate în fragmente ceramice, reprezintă resturi de locuințe comparabile cu cunoscutele *zolni* de pe teritoriul U.R.S.S.

Prîmul nostru sondaj, A, constând dintr'o suprafață rectangulară de 5 × 8 m orientată N-S, a fost practicat în centrul celei mai de S dintre aceste pete, situată la 40 m de marginea zonei inundabile a văii și la 100 m N de apa pârâului Godinescului. Până la nivelul de 0,50 m, unde se află o platformă de pământ ars cu resturi de vatră și vălătuci, s'a constatat un strat negru-

¹ « SCIV », Nr. 1, anul I, 1951, p. 75.

cenușiu, bogat în cenușă (fig. 19), țărână nisipoasă, ceramică, resturi de oase de bucătărie. Sub nivelul 0,50 m a apărut pământul sănătos, format

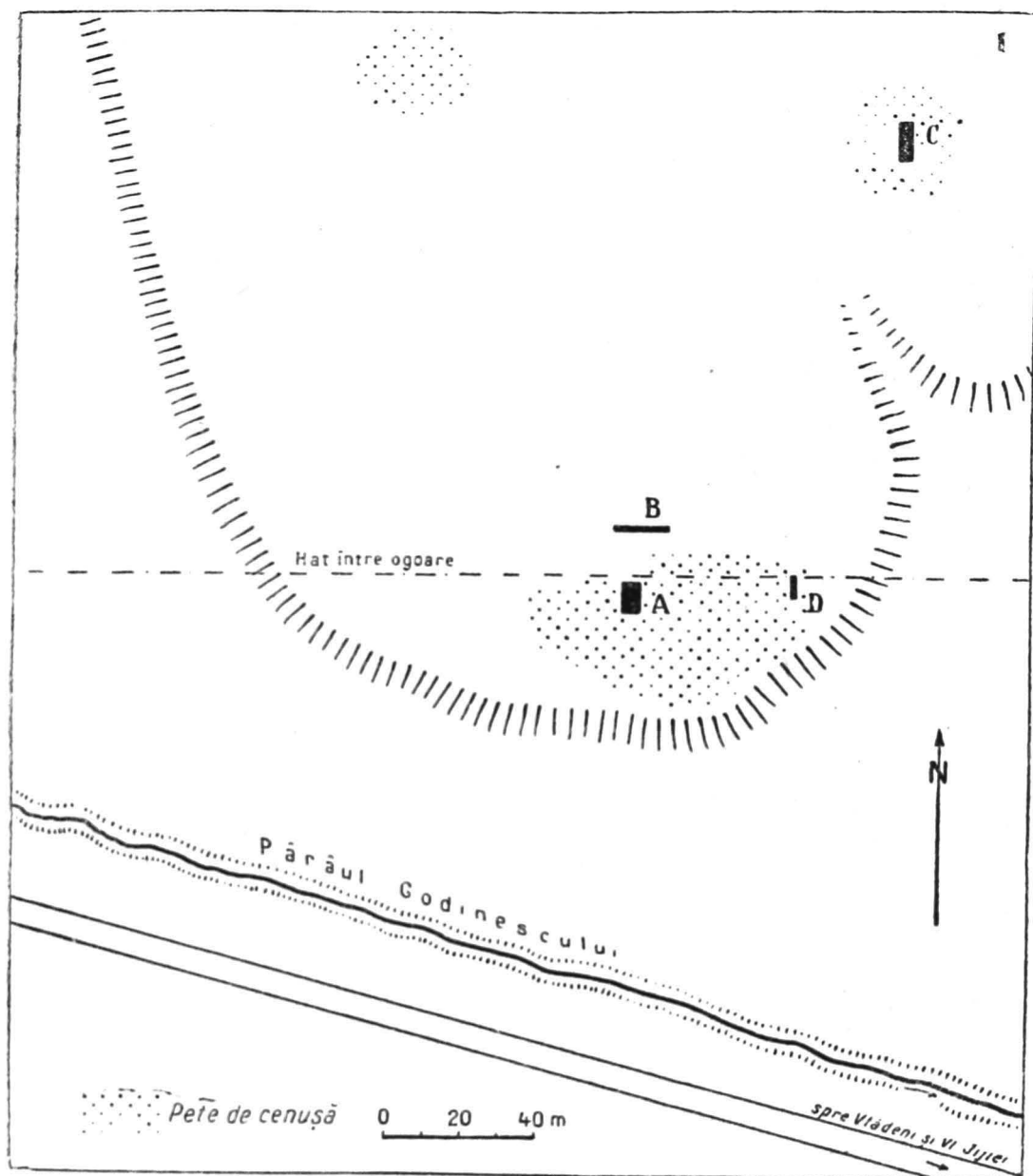

Fig. 18. — Vlădeni-Valea Godinescului. Schiță de plan al stațiunii din prima epocă a fierului, cu sondajele din 1952.

din argilă galben-deschis. Pentru siguranță, am împins săpătura până la 0,75 — 1 m, fără să descoperim niciun amănunt de ordin arheologic.

Ceramica, apărând cu o deosebită frecvență la nivelul de 0,30 m, aparține primei epoci a fierului. Printre elementele sale predomină fragmentele de vase de factură primitivă cu luciu negru-cenușiu sau roșcat, cu pereții

drept, cu buza ușor răsfrântă, având ca ornament o dungă simplă orizontală în relief, așezată aproape de buză, amintind un element caracteristic ceramicii mai vechi din cultura Monteoru (fig. 20,4; 21,2; 22, 2—4 și 12).

Peretele de N al săpăturii A

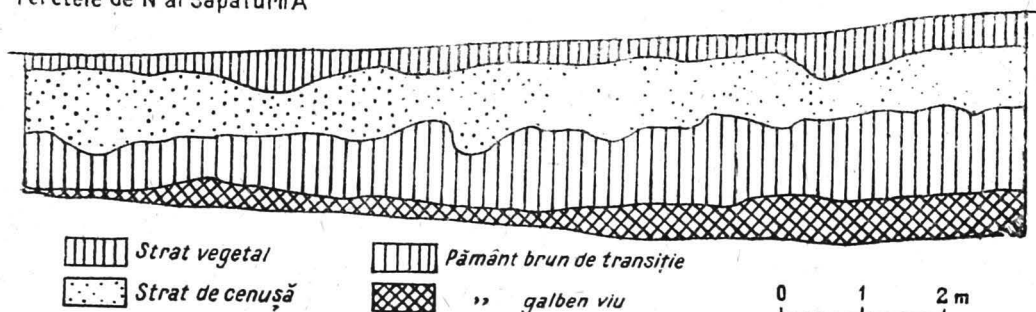

Fig. 19. — Vlădeni-Valea Godinescului. Secțiunea A, de-a-curmezișul unui din zolniki-i stațiunii.

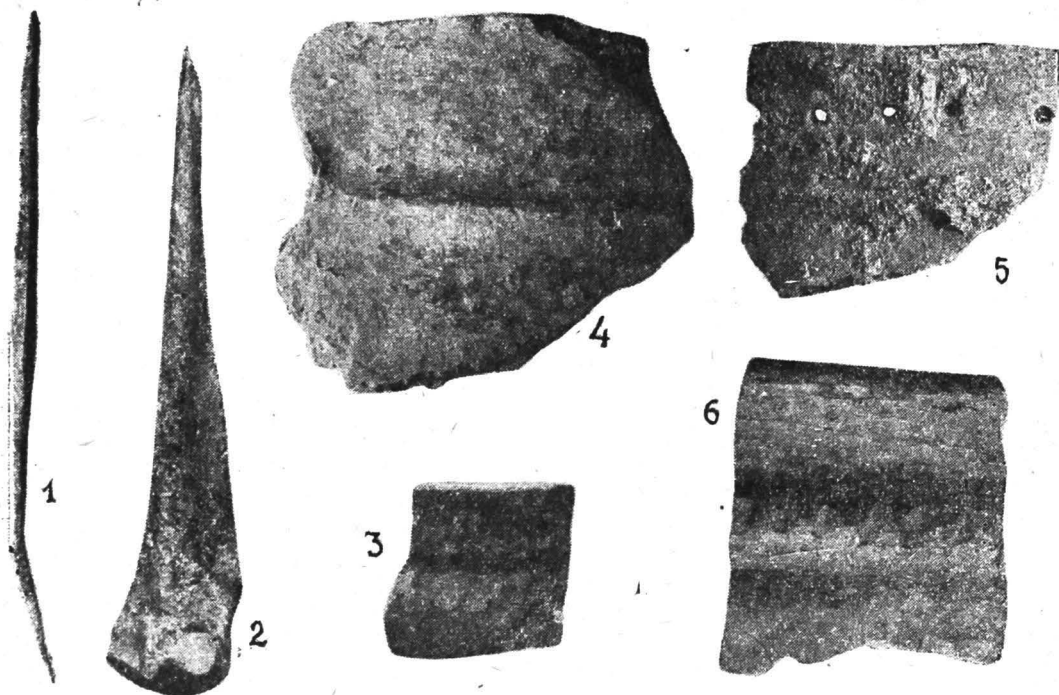

Fig. 20. — Vlădeni. Obiecte din stațiunea din prima epocă a fierului din Valea Godinescului: 1. sulă de bronz; 2. împungător de os; 3-6. fragmente ceramice.

Unele fragmente prezintă serii de găuri sub buză (fig. 20, 5), serii de alveole adânci lângă buză (fig. 21, 1), brăie în relief crestate (fig. 20, 6; 21, 3—4), proeminente (fig. 21, 6), incizii radiale (fig. 21, 5), caneluri (fig. 20, 3; 22, 11).

S'au găsit și câteva toarte ridicate deasupra buzei (fig. 22, 7 și 10), de asemenea derivând din tipuri mai vechi. Mai sunt de menționat un vas mic

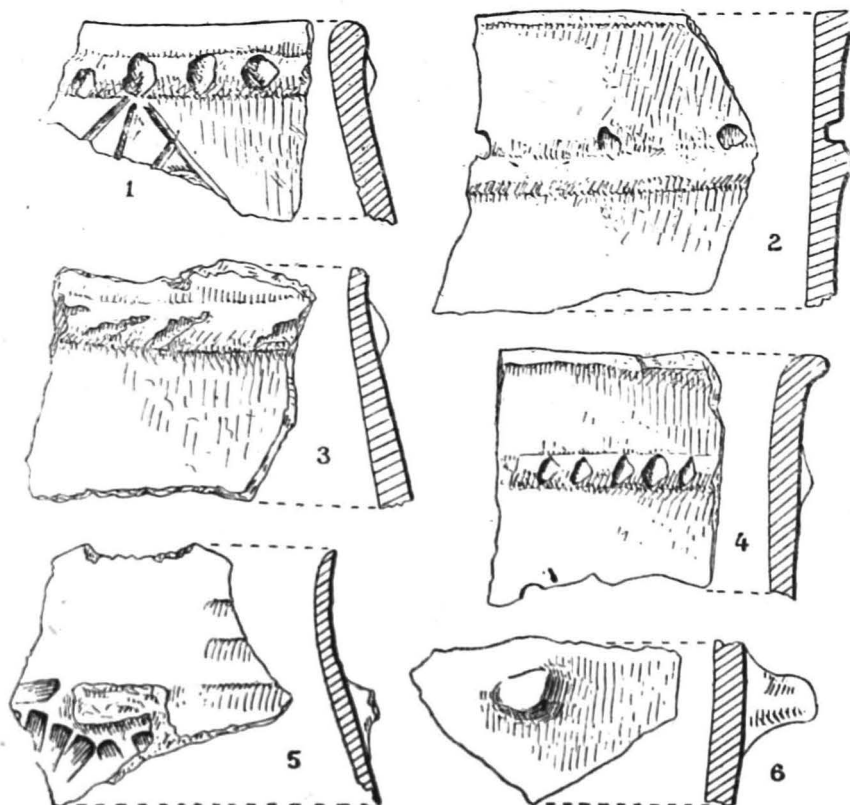

Fig. 21. — Vlădeni-Valea Godinescului. Fragmente ceramice din prima epocă a fierului.

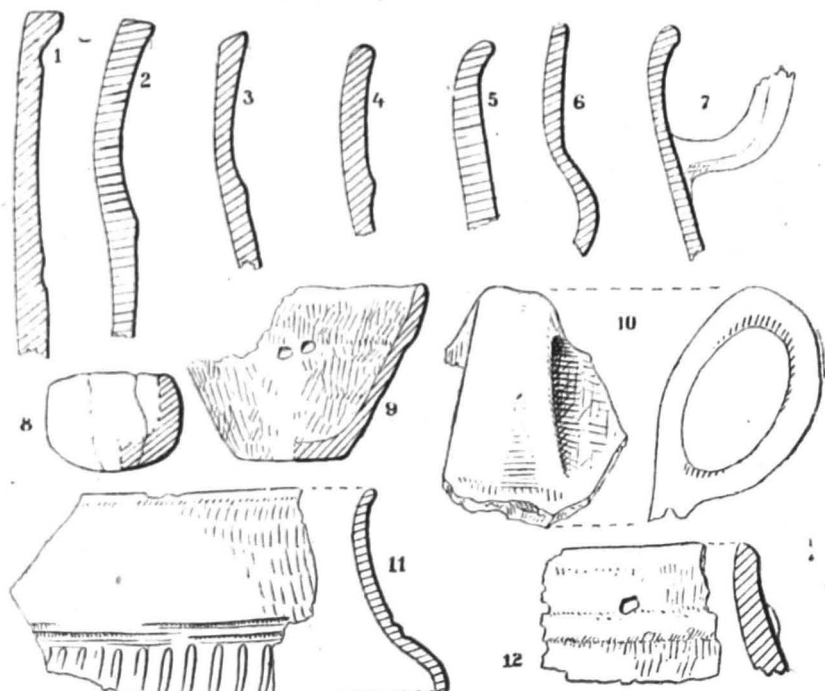

Fig. 22. — Vlădeni-Valea Godinescului. Fragmente ceramice din prima epocă a fierului.

tronconic, simplu, înalt de 0,05 m, fără toartă, plin cu cenuşă compactă (fig. 22, 9) şi o cupulă emisferică înaltă de 0,04 m (fig. 22, 8). Înafară de ceramică s'au mai găsit câteva fragmente de silex brut, de culoare negru-fumuriu, un vârf de sulă de os nelustruită (fig. 20, 2), un fragment de piatră nisipoasă roşie aprins. De asemenea, este de remarcat un răzuitor discoidal de silex negru, tipic moustierian (fig. 23), rest paleolitic izolat, rătăcit întâmplător în solul staţiunii.

Platforma de arsătură constă din două suprafeţe, de contur neregulat, acoperite cu o masă de resturi de vetre şi de vălătuci calcinaţi. Cele două suprafeţe, situate la acelaşi nivel de 0,50 m, sunt despărţite între ele printr'un spaţiu gol de 0,60 m, rezultat al unei stricăciuni din vremuri recente. Suprafaţa din spre S, lungă de 3 m şi lată de 1,20—3,40 m, este acoperită cu fragmente de vălătuci arşi, căzuţi în desordine şi amestecaţi cu ţărână şi cu cenuşă. Din loc în loc apar câteva oase de bucătărie şi cioburi de vase. Intr'un loc s'au găsit şi boabe de grâu carbonizate. Suprafaţa din spre N, lungă de 2,60 m şi lată de 0,80—1,40 m, constă în cea mai mare parte dintr'o podea de lut galben bătut, pe alocuri calcinată. Sub această podea de lut apare un strat compact de pământ foarte ars, acoperind aproape întreaga suprafaţă. În marginea de N a suprafeţei se văd şi petece de vatră cu crustă. Deasupra podelei de lut galben s'a găsit o sulă de bronz în patru muchii, lungă de 0,142 m, având un capăt bine ascuţit (fig. 20, 1).

La 25 m N de sondajul A, înafara marginilor *zolnik*-ului respectiv, s'a practicat o tranşee B, de 1 m lăţime şi 15 m lungime orientată V-E, până la nivelul de 0,40 m, unde s'a dat de pământ brun, natural. Rezultatul, complet nul, dovedeşte că locuinţele aşezării din Valea Godinescului au existat numai pe locurile izolate cu pete de cenuşă, spaţiile intermediare, mari de cca 100 m, rămânând sterile din punct de vedere arheologic.

La 100 m NE de A, într'un al doilea *zolnik*, s'a practicat sondajul C, de 10×3 m, orientat N-S. S'a săpat până la adâncimea de 0,50 m, unde s'a dat de lut galben, natural. Până la 0,45 m este un strat de cenuşă amestecată cu humus, cu cioburi şi cu numeroase oase de bucătărie. În locul săpat nu s'au descoperit resturi de vetre şi vălătuci arşi. La capătul de N al sondajului s'au găsit bulgări de pământ nisipos, roşu aprins.

Intorcându-ne la primul *zolnik*, în marginea de E a acestuia, la 40 m distanţă de A, s'a procedat la un al patrulea sondaj, tranşeea D, de 6×1 m, orientată N-S. S'a săpat până la 0,60 m, constatându-se şi aici un strat de cenuşă şi humus suprapus pământului sănătos format din argilă galbenă, fără resturi de pământ ars.

În al treilea *zolnik*, pe care l-am remarcat spre NV, n'am făcut niciun sondaj.

Rezultatele celor patru sondaje executate de noi în Valea Godinescului dovedesc că aici avem de a face cu o aşezare mică, de tip răsfirat, aparţinând probabil unei ginţi de păstori. Această ipoteză ne este sugerată de numărul

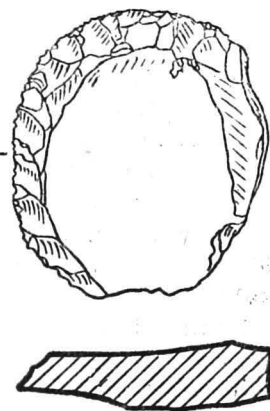

Fig. 23. — Vlădeni-Valea Godinescului. Răzuitor de silex negru, de tip moustierian.

foarte mic al locuințelor și de largile spații goale care le înconjură, potrivite pentru țarcurile vitelor, precum și de caracterul de stepă al regiunii. Așezarea se află într-o vale donnică și mică, la cca 1 km departe de drumul principal al Jijiei. În apropierea sa se găseau la îndemână: apa necesară oamenilor și vitelor (nu abundentă, dar suficientă când seceta nu depășea durata normală), stuful bun pentru foc și pentru construirea colibelor, precum și iarba, mai totdeauna fragedă, din lunca strâmtă, dar destul de lungă, a văii Godinescului.

Prin aceste caractere ale sale, ca și prin inventarul său ceramic, așezarea de lângă Vlădeni se încadrează în cercul culturii *zolniki*-lor, răspândită în prima epocă a fierului pe întinsul stepelor din Ucraina. În Moldova, la răsărit de Siret, în regiuni de stepă ca aceea din basinal Jijiei, s'au constatat mai multe așezări aparținând acestei culturi, de pildă chiar la Corlăteni, în stratul de deasupra stațiunii neolitice din « Țarină », apoi la Glăvănești, la Trușești, la Cărlig etc. De asemenea, se cunosc așezări similare în Sudul Moldovei, în enclava de stepă din Valea Elanului, de exemplu la Șuletea. Așezarea din epoca comunei primitive, din această ultimă localitate, caracterizată prin *zolniki* și printr-o ceramică asemănătoare cu aceea de la Vlădeni-Corlăteni care, din cauza elementelor de aspect quasi-Monteoru pe care le prezintă, a fost atribuită în primul moment epocii bronzului¹, se referă de fapt tot la începutul epocii fierului.

Sondajele noastre din așezarea de pe valea Godinescului departe de a fi rezolvat problemele puse de *zolniki*-i din Moldova, reprezintă numai niște modeste preliminarii pentru lucrări mai întinse, pe care această stațiune le merită și care, desigur, vor intra în programul unuia din colectivele care vor primi sarcina de a lucra pe viitor la Corlăteni.

2. CARASA - MICLĂUȘENI (OPUST)

La 2,5 km N de satul Corlăteni, la 3 km NE de satul Miclăușeni și la 3 km E de satul Carasa, pe malul drept al văii Putrede, la întretăierea acestui afluent al Jijiei cu drumul de căruțe dintre Miclăușeni și Cordăreni-Vorniceni, se află o silishte întinsă, prezentând la suprafață cioburi medievale și neolitice. Fragmentele ceramice medievale se găsesc și pe malul opus al văii. Aria cu cele mai abundente resturi arheologice se află pe o terasă joasă, deasupra pârâului, pe malul drept, la S de drumul Miclăușeni-Vorniceni, între acest drum și stăvilarul cel mai de N, de peste vale. De la acest stăvilar, locul, situat pe teritoriul satului Carasa (com. Corlăteni), și-a luat numele *La Opust*. Este cultivat cu fânețe și cu zarzavaturi și este proprietatea cooperativei din Corlăteni. Apa se găsește din abundență în vale, atât în iazurile pârâului Putredei, cât și pe maluri, în izvoarele laterale. Numele « Putreda », pe care îl are valea, exprimă, în graiul local, tocmai acest sens de apă permanentă, nutrită de izvoare locale.

Sondajele făcute de colectivul nostru au avut ca obiect această arie (fig. 24). S'au practicat următoarele lucrări: tranșeea A, de 20 × 1 m, orientată N-S, situată la 80 m V de rezervorul de beton al stăvilarului; suprafața B, de 6 × 4 m, orientată V-E; suprafața C, de 4 × 4 m, formând o lărgire în partea de SE a tranșeei A; tranșeea D, de 20 × 2 m, orientată NV-SE (completată cu firidele D' și D''); suprafața E, de 3 × 5 m, orientată E-V, formând o lărgire a extre-

¹ « SCIV », Nr. 1, anul I, 1951, p. 220-221.

mităţii S a tranşeei A; suprafaţa *F*, de 10×1 m, orientată N-S, situată la N de drumul Miclăușeni-Vorniceni; sondajele *G* și *H*, de câte 1×2 m, și tranșeea *I*, de 5×1 m, situată la SE de drumul amintit. S'a săpat în general până la nivelul de 0,60 m, unde s'a dat de pământul natural, constând din argilă galben deschis.

În toate sondajele făcute, în solul vegetal, gros de 0,50 m, s'au constatat două *facies*-uri culturale: unul neolitic și celălalt medieval. Elementele celor

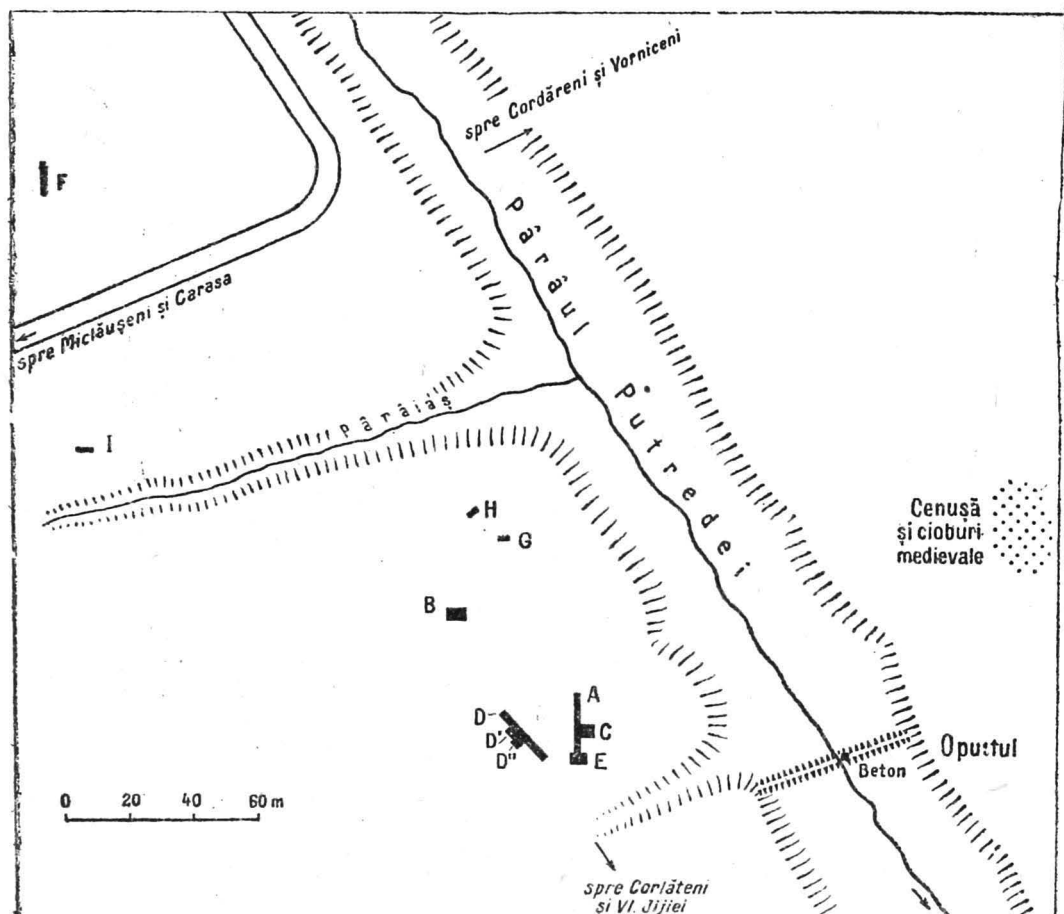

Fig. 24. — Opust (Carasa-Miclăușeni). Schiță de plan al stațiunii, cu sondajele din 1952.

două culturi se pot distinge și stratigrafic, cele neolitice avându-și baza direct peste lutul galben dela fund, iar cele medievale apărând în mod covârșitor aproape de suprafață.

Din neolitic s'au găsit numeroase fragmente ceramice aparținând culturii Cucuteni AB, cu aceleași caractere ca ale materialului stațiunii din «Țarină» dela Corlăteni (fig. 25, 2, 4, 5). Sunt de remarcă cioburile pictate (fig. 25,5), fragmentele de figurine, dintre care una este decorată cu strițiuni (fig. 25, 1), mai multe fragmente de vase-binocluri, un fragment de vas în formă de «coif suedez» etc. De asemenea, s'au descoperit numeroase silexuri lucrate,

printre care câteva vârfuri de săgeți (fig. 25, 3), precum și un fragment de ciocan de piatră lustruită. În sondajele A (C) și D (D' și D''), s'au constatat, la nivelul de 0,50 m, platforme neolitice compacte, constând din fragmente de vălătuci arși. Platforma din D, cea mai masivă, se înscrie într'un contur paralelogramic, lung de 4 m și lat de 2 m, orientat E-V. Deasupra sa s'au găsit o lespede de piatră brută, mare, grămezi de cenușă, fărâme de cărbuni, cioburi și câteva boabe de secară carbonizate. În imediată apropiere, se află o groapă

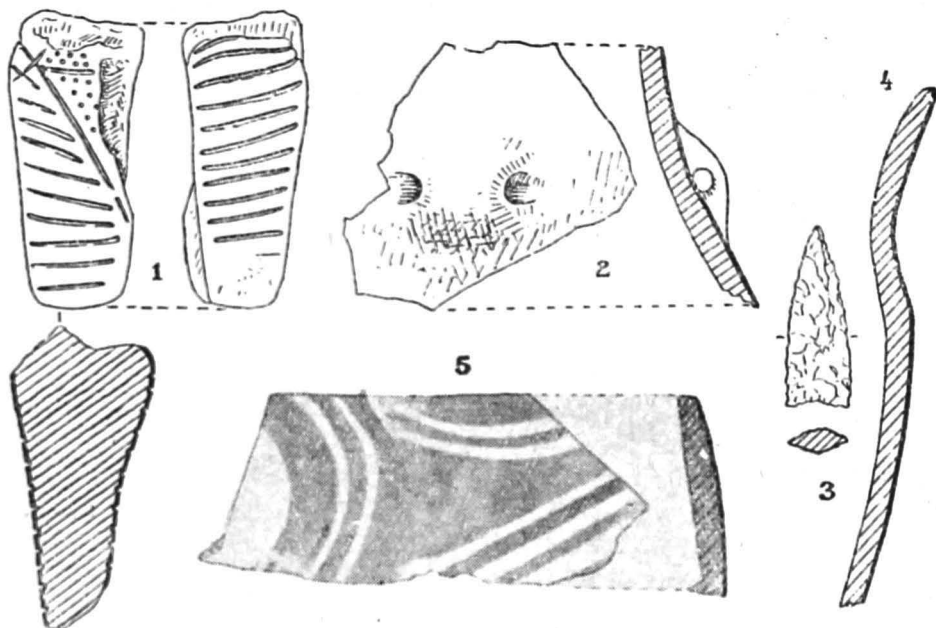

Fig. 25. — Opust (Carasa-Miclăușeni). Obiecte neolitice: 1. fragment de figurină antropomorfă de lut, striată; 2, 4, 5. fragmente de vase de stil Cucuteni AB; 3. vârf de săgeată de silex.

de 1,40 m adâncime și 1,40 m diametru, plină cu depuneri de cenușă, cărbuni și vălătuci arși.

Resturile medievale, cele mai numeroase, denotând existența unui sat important în acest loc în secolele XV-XVII, constau, în afară de resturi de vetre, dintr'o abundentă ceramică moldovenească lucrată la roată, în mare parte ornată cu smalt (fig. 26; 27; 28, 1—4, 6—8). S'au mai găsit diverse fragmente de obiecte de uz domestic, de fier și de aramă (fig. 28, 5; 29), precum și trei monete de bronz, dintre care una moldovenească anepigrafică dela Alexandru cel Bun, un solidus polon dela Ioan Cazimir II, din 1664 și un fals al bănăriei lui Dabija-Vodă din Suceava după șaerii (șilingii) suedezi ai reginei Cristina.

După identificarea inedită, făcută de pr. Furtună din Dorohoi, satul de aici trebuie să fi fost vechiul *Miclăușeni*, care, în vremuri mai noi, a fost părăsit, o parte din locuitorii săi așezându-se cu 3 km mai spre deal, între Corlăteni și Carasa, unde au întemeiat actualul cătun cu același nume,

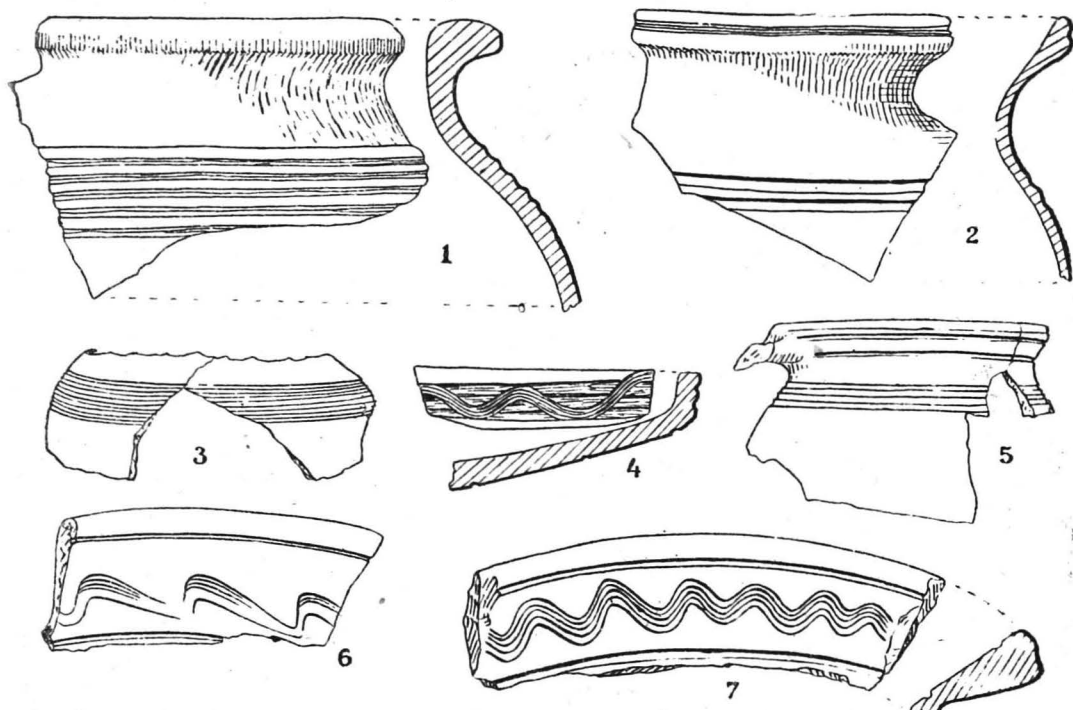

Fig. 26. — Opust (Carasa-Miclăușeni). Fragmente ceramice medievale moldovenești.

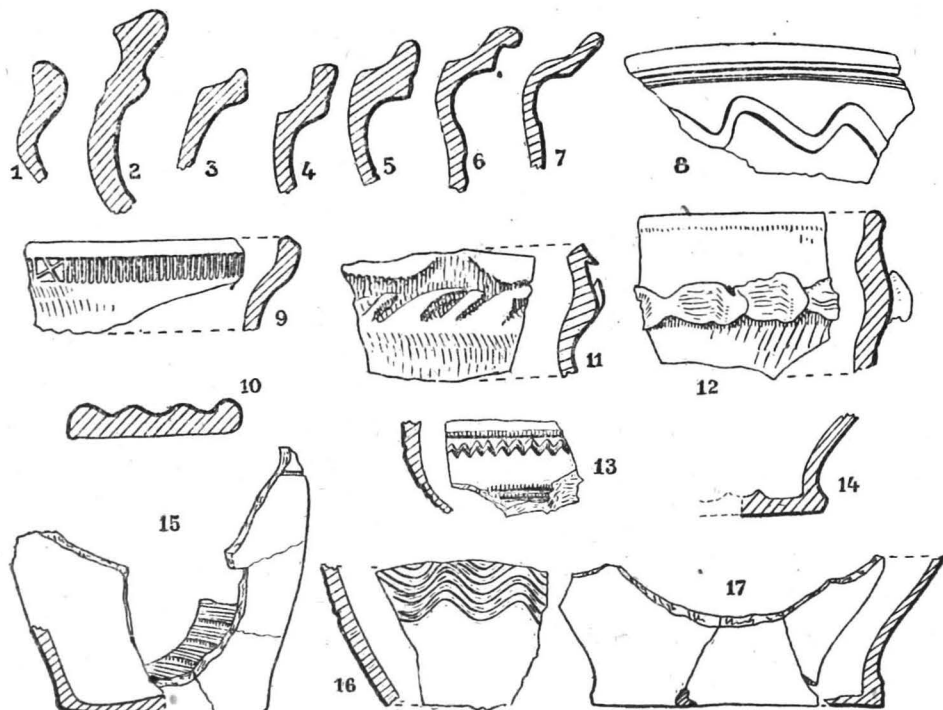

Fig. 27. — Opust (Carasa-Miclăușeni). Fragmente ceramice medievale moldovenești.

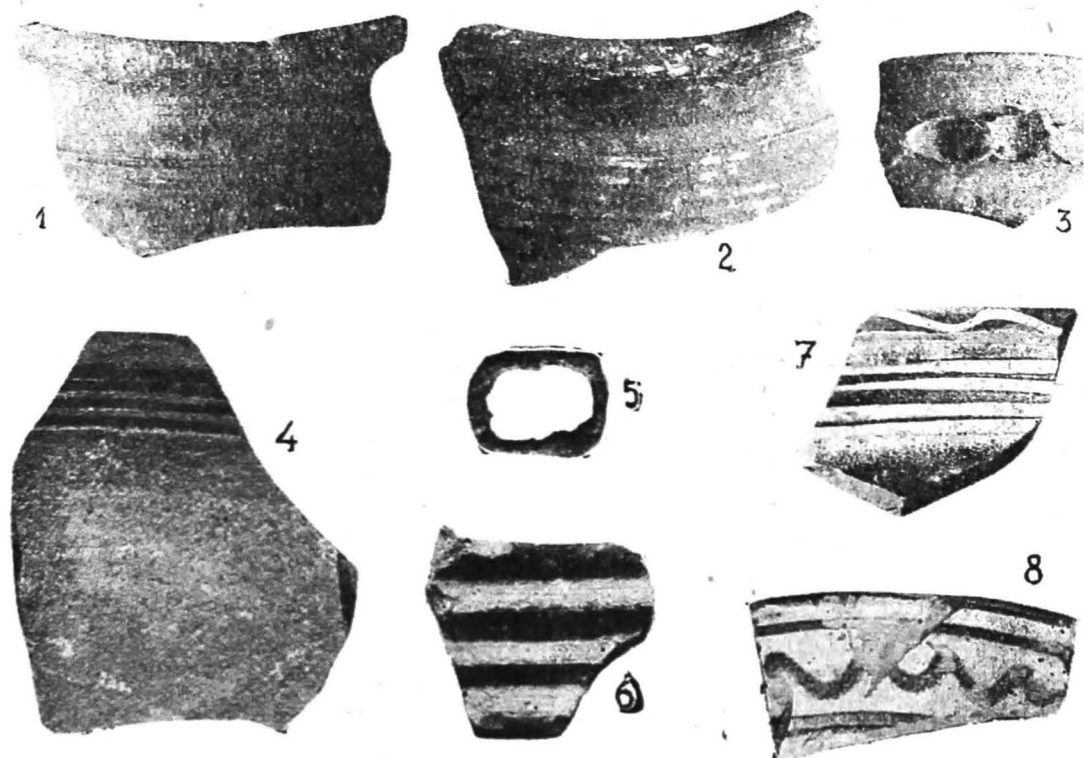

Fig. 28. — Opust (Carasa-Miclăușeni). Obiecte medievale moldovenești: 1-4 și 6. fragmente ceramice monocrome; 5, verigă de fier; 7-8, fragmente ceramice smălțuite

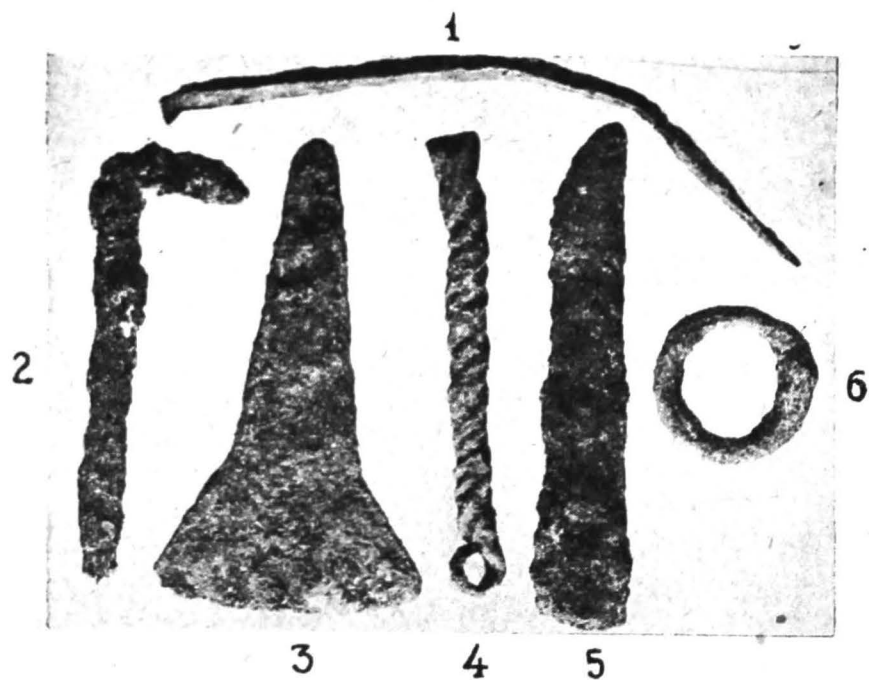

Fig. 29. — Opust (Carasa-Miclăușeni). Obiecte medievale de fier.

3. CORLĂTENI - COSTIȘA MORII

La 1 km V de Corlăteni, între acest sat și gara Carasa, la 800 m de gară, sub malul râpos din stânga Jijiei, numit *Costișa Morii*, la 300 m N de locul unde drumul Corlăteni-Gara Carasa coboară de pe această costișă în lunca Jijiei, cam pe la jumătatea înălțimii coastei, se află o terasă care înaintează, ca un promontoriu larg și puțin accentuat, către Jijia. Pe acest promontoriu, care este proprietatea Cooperativei agricole din Corlăteni, am identificat

Fig. 30. — Corlăteni-Costișa Morii, Sondaj într-o platformă neolitică de vălătuci arși.

o stațiune neolitică. La suprafață, pe alocuri, se văd vălătuci arși, răscoliți de plug.

Cercetările noastre au avut ca obiect unul din punctele în care asemenea vălătuci apăreau mai compacți, la cca 20 m N de marginea din spre vârf a promontoriului. Am început printr-o tranșee, A, de 5×2 m, orientată E-V. La nivelul de 0,10–0,20 m, chiar sub coaja de pământ arat, am desvelit o porțiune de platformă masivă de vălătuci arși (fig. 30), care acoperea întreaga suprafață săpată. Prelungind această suprafață spre V, pe 2,90 m lungime și 1 m lățime (A'), am dat de una din marginile platformei. Fiind în ultimele zile ale campaniei, n'am avut timpul necesar pentru a lărgi săpătura până la desvelirea întregii arii de arsătură. De aceea ne-am mulțumit să căutăm marginile acestei arii prin sondaje răslețe, de câte 1 m², practice din loc în loc, de jur împrejur. Am putut să determinăm astfel, *grosso modo*, conturul întreg al platformei, cu o formă dreptunghiulară, orientată N-S, de cca 17 m lungime și 11 m lățime (fig. 31). Marginea sa de N prezintă o linie sinuoasă. Deasupra platformei, amestecate în stratul subțire vegetal,

s'au găsit fragmente ceramice neolitice de caracter cucutenian (fig. 32, 1 și 3—4), cu pictura în cele mai multe cazuri ștearsă ori acoperită cu o crustă de calcar. Decorul, acolo unde s'a păstrat, se încadrează în stilul AB, identic

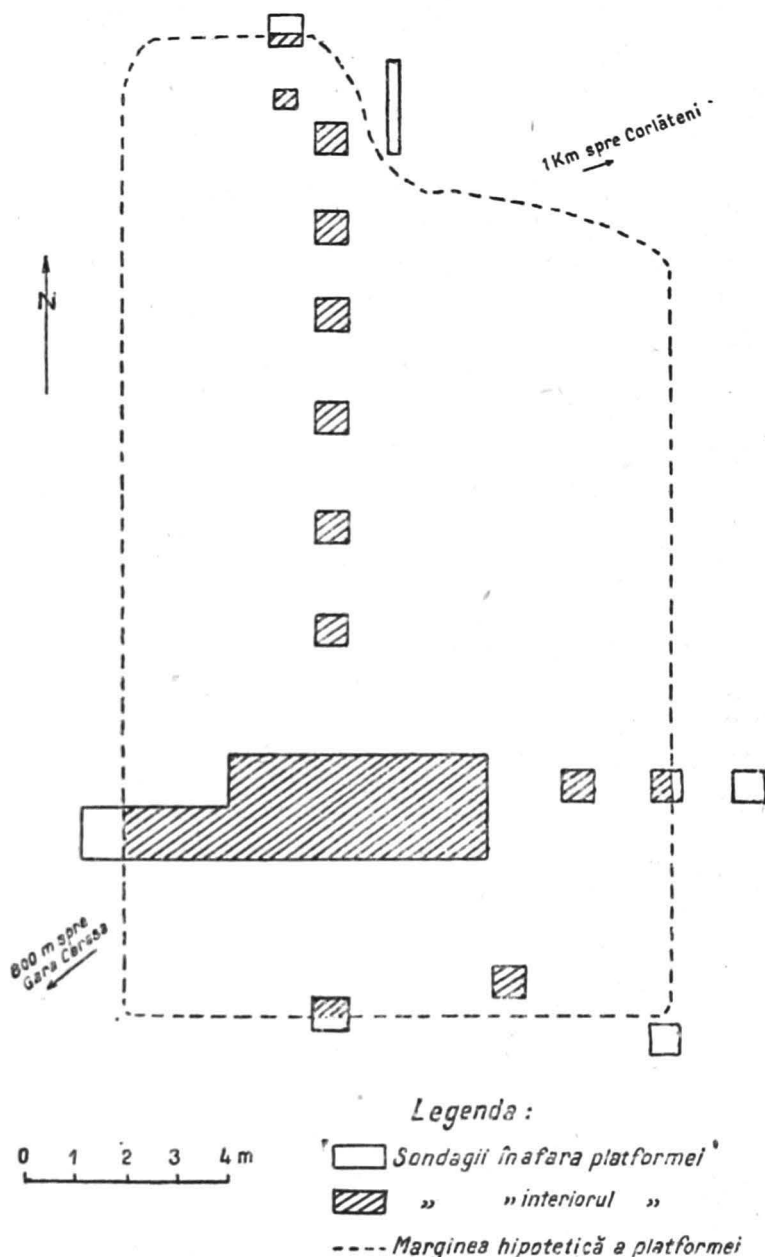

Fig. 31. — Corlăteni-Costişa Morii. Planul sondajelor practicate în platforma neolitică de vălătuci arși.

aceluia care a fost constatat pe ceramica stațiunii din «Țarină» sau pe aceea a straturilor neolitice dela «Opust». Platforma de vălătuci arși, groasă de 0,30 m, zace direct pe roca naturală, formată din argilă galben deschis.

La 20 m spre E, la suprafața terenului, se văd resturile unei a doua platforme, pe care n'am sondat-o.

O nouă serie de sonde de câte 1 m², practicate în diverse puncte ale promontoriului, până la 70 m depărtare de tranșeea A, în toate direcțiile, ne-au arătat că așezarea neolitică se limitează la o arie modestă în jurul celor două platforme. Nicăieri n'am dat de urme arheologice la o distanță mai mare de 50 m de tranșeea A.

4. VIA DĂMĂCHENILOR

În fața satului Corlăteni, la 1 km S de centrul său, pe malul drept al Jijiei, la un punct predominant de pe creasta coastei râpoase a Dealului

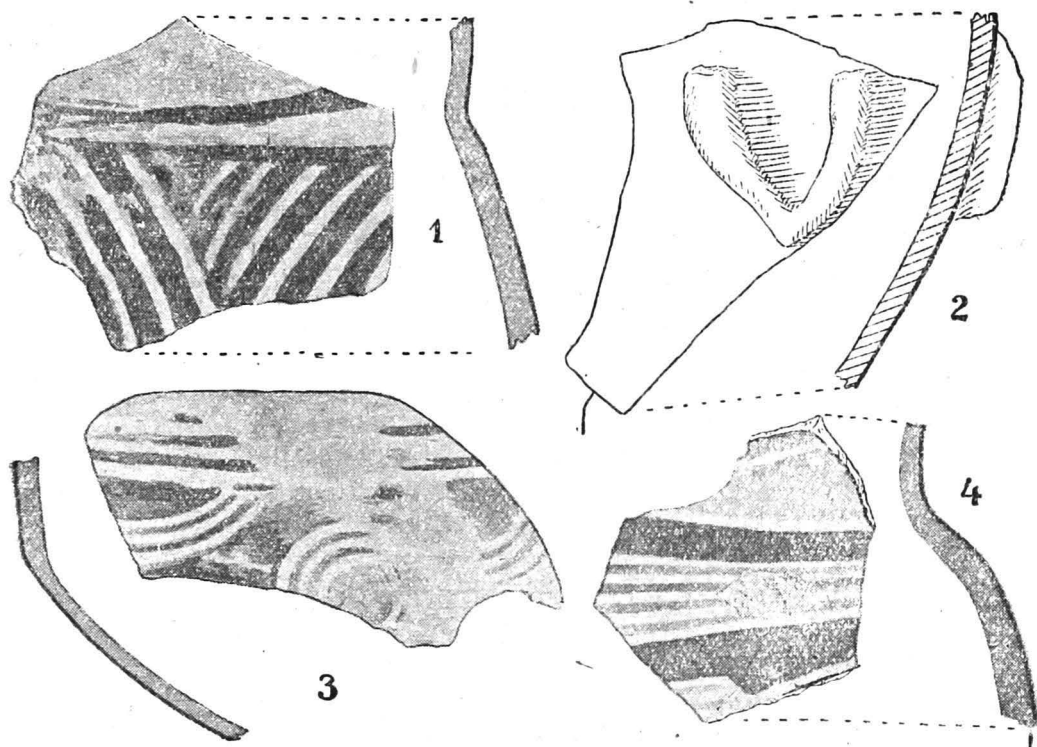

Fig. 32. — Fragmente ceramice neolitice: 1,3,4. Costișa Morii; 2. Via Dămăchenilor.

Docan, în locul numit *Via Dămăchenilor*, deasupra satului Dămăcheni (sau « Dimăcheni »), în râpa coastei, se găsesc resturi rare de caracter neolitic. Un sondaj de 6×2 m, practicat lângă marginea E a unei plantații de salcâmi din colțul dealului, chiar pe creastă, a dat la iveală o groapă adâncă până la 1,20 m, plină cu țărână și cenușă, și trei grupuri de fragmente de vase cucuteniene cu pictura complet distrusă. După aspect, e vorba de o fază târzie, Cucuteni AB sau B. Unul din cioburi este decorat cu o serie de puncte incise pe gât, iar altul cu un unghi în relief (fig. 32, 2). Un alt sondaj, de 5×1 m, săpat la 100 m spre E, n'a dat la lumină decât un singur ciob, atipic. Impresia care se desprinde din aceste rezultate este că pe dealul dela *Via Dămăchenilor*

n'a existat o așezare propriu zisă, ci numai elemente răslețe în legătură cu viața uneia din stațiunile cucuteniene vecine, din vale, dela «Țarină» ori dela «Costișa Morii».

În punctul cercetat de noi n'am găsit cioburi din prima epocă a fierului așa cum s'a constatat în 1950, în partea de E a aceluiași deal.

5. DĂMĂCHENI - LA BISERICĂ

În satul Dămăcheni, prin mijlocul căruia trece valea Părului, un afluent de pe dreapta Jijiei, la 1,5 km S de Corlăteni, la 1 km SV de stațiunea de pe Dealul Viei Dămăchenilor, pe ridicătura plată pe care se află biserica și un fost conac, s'au constatat numeroase fragmente ceramice din perioada feudală moldovenească și din neolitic. S'au găsit și câteva cioburi din prima epocă a fierului și dela începutul Migrațiilor. Colectivul arheologic Corlăteni 1950, care a făcut o recunoaștere în acest loc, nu menționează în raportul său² decât cioburile neolitice, cărora le atribue un caracter Cucuteni B.

S'au executat trei sondaje de 3 până la 5 m², unul, A, în centrul ridicăturii, în curtea bisericii, la 10 m de zidul de N al acesteia, altul, B, la cca 50 m înafară

Fig. 33. — Dămăcheni. Monetă turcească de argint (avers și revers) găsită într'un mormânt creștin de lângă Biserică.

de curtea bisericii, într'o miriște, spre NE, și al treilea, C, la cca 30 m spre N, într'o grădină de zarzavat. Săpăturile au mers până la 0,60—1,20 m adâncime, până la argila galbenă, naturală. Stratul arheologic este răscolit foarte mult, așa fel încât resturile medievale mult mai frecvente, apar în complet amestec cu cele neolitice. În sondajul A, din curtea bisericii, s'au atins și morminte creștine din secolele recente. Dintr'unul din aceste morminte a fost scoasă o

monetă turcească de argint (probabil din secolul al XVIII-lea) (fig. 33). Ceramica medievală,

de asemenea, are un aspect relativ recent. Cioburile neolitice, în general foarte deteriorate, se referă la faza Cucuteni AB.

6. DĂMĂCHENI - VĂCULEȘTI (VERBIA)

La 500 m V de satul Dămăcheni și la 1,5 km E de Gara Carasa, pe panta lină a malului drept al Jijiei, până în lunca acestei văi, în apropiere de linia ferată Iași-Dorohoi, se întinde o arie acoperită cu ogoare, pe care se găsesc resturile unei siliști cu abundente fragmente ceramice medievale. Localnicii numesc acest loc *Văculești*, probabil fiindcă va fi aparținut cândva locuitorilor din satul cu acest nume care se află la 10 km mai departe, spre SV, dincolo de linia ferată Dorohoi-Leorda.

După informațiile inedite pe care ni le-a comunicat pr. Furtună din Dorohoi, în documentele moldovenești numele de *Văculești* apare uneori în legătură cu *Verbă*, localitatea de pe Jijia unde Mihai Viteazul a biruit, în anul 1600, trupele lui Ieremia Movilă. Cum lunca Jijiei dintre Gara Carasa și Dămăcheni, cuprinzând și siliștea despre care e vorba, poartă până azi numele de *Șesul*

¹ «SCIV», Nr. 1, anul II, 1951, p. 75.

² Ibidem.

Verghii (notat astfel pe hărțile topografice), s'ar putea identifica această siliște cu satul dispărut, Verbia. Este posibil ca tumulul « Bortoasa » (cota 191), care se află deasupra malului, la S de siliște, de o formă într-o câțva deosebită de a tumulilor antici, să reprezinte movila ridicată de către Ieremia Movilă, după spusele letopiseșului lui Miron Costin, deasupra trupurilor ostașilor căzuți în lupta ce s'a dat acolo.

Este o chestiune care urmează a fi limpezită prin săpături viitoare. Din lipsă de timp, siliștea « Văculești » fiindu-ne semnalată abia în ultima zi a campaniei noastre, n'am putut proceda decât la o recunoaștere sumară a locului.

7. CORLĂTENI - CĂRĂMIDĂRIE

În colțul de SE al satului Corlăteni, pe cotul de mal dintre valea Jijiei și valea Putredă, într'un cartier nou al satului, în apropiere de o cărămidărie rudimentară (cu cărămizi nearse) lângă locuința numită « Casa invalidului », s'au constatat, la suprafața solului, fragmente ceramice medievale moldovenești, precum și din prima epocă a fierului. Cele mai răspândite și mai frecvente sunt cioburile medievale. Recunoașterile sumare pe care le-am făcut și examinarea săpăturilor de pe muchia malului, practicate cu ocazia extragerii argilei necesare la confecționarea cărămizilor, ne-au dus la convingerea că nu este vorba de un strat arheologic continuu, ci de resturi răslețe.

E de notat că cioburile de epocă feudală nu se găsesc numai în acest loc, ci și dincolo de iazul din valea Putredei spre E, pe coasta Dealului Cetății. După informațiile inedite pe care le deținem dela pr. Furtună, documentele vechi ar preciza în această parte dela gura văii Putredei, un sat care ar fi existat în trecut cu numele de *Fărceani*.

8. CORDĂRENI - SILIȘTE

La 7 km N de Corlăteni, în marginea de SE a satului Cordăreni, la locul numit *Siliște*, pe o pantă lină din apropierea imașului, cultivată în parte cu vie, am făcut o recunoaștere sumară, descoperind numeroase cioburi și resturi de vetre de epocă feudală moldovenească. Nimic datând din vreo epocă mai veche.

O caracteristică generală a stațiunilor arheologice de pe micul spațiu care a făcut obiectul cercetărilor noastre constă în numărul lor deosebit de mare și, în același timp, în stratigrafia lor răsfirată și anemică. Dacă la punctele cercetate de noi adăugăm pe acelea care au fost recunoscute sau săpate în anii precedenți¹, avem un total de nu mai puțin de 18 stațiuni identificate pe teritoriul comunei Corlăteni și în împrejurimile imediate, fără a socoti Cetatea medievală și tumulii, și fără a exclude eventualitatea, mai mult ca probabilă, ca acest număr să fie sporit pe viitor. Dar, cu excepția așezării din « Țarină », explorată metodic în anii 1949—1951, unde s'a dat de un strat neolitic mai dens, peste tot suntem în prezența unor resturi răslețe, foarte răspândite în suprafață, dar nedepășind în adâncime grosimea păturii vegetale normale. Chiar atunci când este vorba de suprapuneri de așezări din epoci diferite,

¹ « SCIV », Nr. 1, anul I, 1950, p. 31-32; Nr. 1, anul II, 1951, p. 75.

resturile lor apar de cele mai multe ori amestecate, rareori putându-se înregistra o oarecare diferență de nivel.

Constatarea este valabilă pentru toate epocile, din neolitic până în perioada feudală moldovenească și nu se reduce la spațiul din preajma Corlătenilor, ci se verifică pe cuprinsul întregii stepe pe care o constituie basculul Jijiei. În această privință sunt caracteristice rezultatele întinselor explorări de la Glăvănești¹ și acelea ale cercetărilor din 1951, încă inedite, din regiunea Larga. Excepțiile, cum este cazul menționat din «Țarină», de la Corlăteni și acela al stațiunii de la Trușești - Țuguieța, sunt rare și se limitează la epoca culturii Cucuteni. Dar chiar în aceste cazuri este de observat că nu avem de-a face decât cu câte un singur strat neolitic.

Desimea resturilor de așezări din Valea Jijiei și simplitatea lor stratigrafică se explică în primul rând prin nestabilitatea inerentă stepei. Caracterizată prin spații întinse, cu orizonturi deschise, fără păduri mari, fără obstacole și apărări naturale, cu apa rară, redusă la smârcurile stufoase și la pâraiașele sărace de pe fundurile văilor, printr-o frecventă amenințare a secetei și printr-o totală lipsă de siguranță în fața invaziilor prădalnice, natura acestui ținut este departe de a oferi vreun factor de statornicie.

Populațiile care se pot adapta cel mai ușor la o asemenea regiune sunt triburile de păstori, mobile prin însuși felul lor de viață condiționat de căutarea pășunelor pentru turme. Unele populații de păstori sunt nomade cu desăvârșire, trăind permanent în care și în corturi. Este ceea ce trebuie să presupunem, de pildă, despre purtătorii culturii usatoviene de la sfârșitul neoliticului, de la care, în basculul Jijiei, nu avem până acum nicio urmă de așezare, ci numai monumente funerare reprezentate prin tumuli cu ocră, de tipul Movilei pe care am explorat-o la Corlăteni. Sunt însă alți păstori, care se fixează pentru un timp oarecare într'un loc, mutându-se în altă parte de îndată ce iarba și apa de acolo nu mai sunt de ajuns pentru turme. Așezările lor, neavând o tendință spre statornicie, sunt alcătuite din colibe improvizate, izolate, distanțate între ele, răspândite pe spații largi. Un exemplu care ni se pare tipic pentru un asemenea mod de viață seminomad este stațiunea, din prima epocă a fierului, cercetată de noi în Valea Godinescului. Se înțelege că așezările de acest fel lasă urme numeroase, răspândite la tot pasul, dar sărăcăcioase și foarte slabe din punct de vedere stratigrafic.

De altă parte, nici așezările populațiilor de plugari nu prezintă aici o stabilitate mai fermă. Asemenea populații, cu tot caracterul sedentar al felului lor de viață, cu toată trăinicia pe care țin să o asigure așezărilor lor, organizate pe spații limitate, nu se pot menține fără turburări într-o regiune de stepă, atunci când natura acestei regiuni isbutește să-și impună condițiile. O secetă mai aprigă ori o invazie năpraznică a dușmanilor, care de obicei sunt triburile de păstori, sfârșesc prin a le sili să se retragă spre regiunile păduroase, mai umede și mai adăpostite. Când se întorc, spre a se bucura din nou de rodnicia pământului negru al stepei, rareori o fac destul de curând pentru a-și ridica locuințele chiar pe ruinele vechilor vetre. Cele mai adeseori revin abia după multă trecere de timp și se așează în alte locuri. Este cazul neoliticilor cucutenieni, ale căror faze culturale nu apar în stațiunile din Valea Jijiei cunoscute până acum, decât câte una singură pe același loc, fără suprapuneri între ele. Este ceea ce se observă la Corlăteni, cu așezări

¹ «SCIV», Nr. 1, anul I, 1950, p. 28-30; Nr. 1, anul II, 1951, p. 50-68.

exclusiv de tip Cucuteni AB; la Glăvăneşti, cu aşezări numai de tip Cucuteni B ori numai din categoria cu ceramică lineară; la Truşeşti, cu aşezarea de tip Cucuteni A dela «Tuguiea»; la Larga, cu aşezări exclusiv precucuteniene.

Lupta populaţiilor sedentare cu instabilitatea stepei nu este caracteristică numai pentru îndepărtatele epoci ale comunei primitive, ci a durat până în secole foarte apropiate de noi, când Moldovenii din valea Jijiei erau foarte adesea siliţi să plece în bejenie, uneori fără a se mai întoarce exact pe locurile părăsite. Aici, însă, trebuie să mai ţinem seama şi de un alt factor, care nu mai aparţine geografiei. În această vreme istorică, fiind vorba de un stat organizat pe un teritoriu destul de întins, seceta şi invaziile, ca şi epidemiile, produceau mai rareori asemenea soluţii de continuitate, durata bejeniei fiind în general scurtă. Dispariţia unora din satele moldovenesti urmează a fi explicată mult mai plauzibil prin condiţiile sociale ale orânduirii feudale. Este vorba de exploatarea excesivă din partea boierilor şi a vistieriei, care sileau pe ţărani să-şi «spargă» satele şi să-şi caute sălaşuri în alte părţi. Pentru părăsirea siliştilor cercetate de noi, dela Miclăuşeni-Opust, dela Corlăteni-«Fărceani» ori dela «Văculeşti-Verbia», mai de grabă pot fi învinuite poverile insuportabile impuse în secolele XVII-XVIII plugarilor moldoveni, decât lipsa de apă, molimele ori războaiele. Fenomenul, de astfel, în această epocă este departe de a aparţine numai regiunilor de stepă.

Încheind prezentul raport, socotim de datoria noastră să propunem, pentru viitoarele campanii de săpături arheologice, ca, pe lângă continuarea explorării staţiunii cucuteniene de stil AB din «Țarină», să se aibă în vedere cercetarea completă a staţiunii cucuteniene dela «Costişa Morii», a aceleia din prima epocă a fierului din «Valea Godinescului» şi să se înceapă sondeaje în siliştea medievală «Văculeşti-Verbia» dela Dămăcheni. De asemenea, este necesară explorarea tumulului «Bortoasa» din apropierea acestei silişti, spre a se vedea dacă are vreo legătură cu evenimentele din anul 1600. La cercetările privitoare la acest tumul sau la siliştea vecină, va fi nevoie să participe şi istorici specialişti în epoca feudală.

*D. Tudor — responsabil, R. Vulpe, E. Vulpe N. Berlescu,
studenţi: A. Bene, P. Cazacu, Z. Belindeanu.*

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В КОРЛĂТЕНИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Археологическим коллективом, работавшим в 1952 г. в Корлăтени, в долине Жижии, вблизи города Дорохой, были выполнены в качестве главного задания раскопки укрепления Четатя, а в качестве второстепенного задания исследование кургана на высотной отметке 205, расположенного в непосредственной близости этого укрепления, а также был предпринят в окрестностях ряд разведок и шурфов на 8 стоянках, относящихся к различным эпохам.

Укрепление Четатя находится на 1,5 км к востоку от деревни Корлăтени и возвышается над долиной Жижии. Оно состоит из четырехугольного пространства, огражденного крепостной стеной, окруженной

со всех сторон рвами и земляными валами. Каждая сторона имеет 73 м длины. Углы вала очень простые, обращены на четыре страны света. На юго-восточной стороне имеются ворота шириной в 5 м.

Раскопки, произведенные в валах и рвах, а также внутри крепостной стены и под воротами, доказали, что речь идет о фортификационных укреплениях временного характера, без бермы и палисады. В начале ров имел 3 м глубины и 6 м ширины на поверхности. Прилегающий вал, сооруженный из вырытой из рва земли, имеет в настоящее время 2 м вышины и 10 м ширины у основания. Как ров, так и вал образуют сами по себе преграждение вышиной по меньшей мере в 5 м.

Вал в Корлатени, сооруженный ввиду несостоявшейся военной операции, или подвергшийся впоследствии изменениям, никогда не был использован. Там не было найдено ни малейшего следа пребывания войск; археологический материал этих раскопок весьма скуден и не имеет никакой связи с историей этого фортификационного укрепления. Этот материал состоит из остатков современной единичной хижины, построенной в западном углу укрепления над валом, а также из 6 неолитических кремневых фрагментов и 6 мелких черепков миграционной эпохи и средневековья, найденных в завалах рва, куда они были занесены в течение времени со вспаханной землей соседних полей.

Вопрос датирования укрепления Корлатени остается еще открытым. Пока его можно рассматривать гипотетически молдавским редутом (паланка) XIV—XVII вв.

Соседний с высотной отметкой 205 курган (Мовила) не имеет никакого отношения к укреплению. Это погребальный памятник конца неолита или начала бронзы, включающий могилу со скорченным костяком, осыпанным бурой охрой и без какого-либо инвентаря. В нескольких метрах от этой могилы, у основания кургана, были найдены остатки импровизированного очага, а также несколько черепков шнуровой керамики Городск-Усатовского типа. Вероятно, речь идет об остатках погребального ритуала в связи с упомянутой могилой. На поверхности кургана были найдены рассеянные человеческие кости и следы красной охры, происходящие из второй могилы более позднего периода, совершенно уничтоженной во время вспашки.

В окрестностях Корлатени были заложены шурфы: 1) в Влэдени на стоянке Валя Годинескулуй, где были найдены остатки поселений начала железного века, подобных зольникам СССР, а также единичный мустерский кремнь; 2) в Опусте, со стороны Караса и Миклэушени, где были установлены остатки неолитического поселения с керамикой Кукутень АВ, а также больших размеров слой, в котором сохранились остатки молдавского села XV—XVII вв; 3) в Костиша Мории, со стороны вокзала Караса, где были открыты остатки неолитического поселения фазы Кукутень АВ; 4) в Виа Дэмэкэнилор на холме Докана, где встречались неолитические фрагменты керамики, 5) в Дэмэкэни на террасе вблизи существующей теперь церкви (Бисерика), где были найдены различные остатки, датируемые неолитом (Кукутень АВ), началом железного века, миграционной эпохой и средневековьем.

Были произведены краткие разведки без раскопок: 1) в 500 м на восток от Дэмэкэни, в местности, называемой Вэкулешти, или Шесул

Вергии, где были установлены следы средневековья, очевидно, следы старой молдавской деревни Вербиа, исчезнувшей в настоящее время; 2) в юго-восточном углу деревни Корлăтени, вблизи места кирпичного производства где были найдены керамические фрагменты начала железного века и средневековья; 3) в Кордăрени (в 7 км на север от Корлăтени), где были открыты в местности, называемой Силиште, черепки средневековья.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Корлăтени. Вид крепости с востока.

Рис. 2. — Корлăтени. Вид ворот с места, огражденного крепостной стеной. Вид села Матеени в глубине за долиной Жижики. Справа рабочие копают участок С.

Рис. 3. — План крепости в Корлăтени с раскопками 1952 г.

Рис. 4. — Корлăтени. Разрез АВ поперек крепости с юго-востока на северо-восток.

Рис. 5. — Корлăтени. Вид разреза А через юго-западный вал крепости.

Рис. 6. — Корлăтени. Траншея С., перерезывающая юго-восточный вал крепости.

Рис. 7. — Корлăтени. Разрез D поперек вала северо-западного рва.

Рис. 8. — Корлăтени. Предметы, найденные среди остатков хижины современного типа в западном углу крепости: 1. фрагмент стеклянной затычки; 2. свинцовая пуля; 3-5. фрагменты сосуда с росписью бурого цвета.

Рис. 9. — Корлăтени. 1. черепок домолдавского средневекового сосуда, очевидно XII в., найденный в восточном углу завала рва крепости в разрезе J; 2-5. предметы, найденные в хижине современного типа, находящейся в западном углу крепости; 2. бронзовый гарнитур; 3. бронзовая пуговица; 4 - 5. фрагменты глиняного кувшина.

Рис. 10. — Корлăтени. Кремневые неолитические объекты, найденные в раскопах валов и рвов крепости.

Рис. 11. — Корлăтени. Разрез G внутри места, огражденного крепостной стеной напротив ворот. Разрез H поперек пути, ведущего в пространство, огражденное крепостной стеной вдоль юго-восточного вала. Участок F поперек ворот крепости.

Рис. 12. — Корлăтени. Разрез J поперек рва в восточном углу крепости. Разрез E поперек северо-западного рва.

Рис. 13. — Корлăтени. Мовила Дялулуй Четăций. План раскопок кургана на высотной отметке 205 вблизи крепости.

Рис. 14. — Корлăтени. Мовила Дялулуй Четăций Разрез A с севера на юг поперек кургана.

Рис. 15. — Корлăтени. Мовила Дялулуй Четăций. Главное погребение в основании кургана (№ 1) с находящимся в ней скорченным костяком, посыпанным бурой охрой.

Рис. 16. — Корлăтени. Мовила Дялулуй Четăций. Кремневые неолитические объекты, найденные в насыпи кургана.

Рис. 17. — Корлăтени. Мовила Дялулуй Четăций. Фрагменты керамики городкусовского типа (начало эпохи бронзы), найденные в основании кургана.

Рис. 18. — Влăдени. Валя Годиескулуй. Набросок плана поселения первой эпохи железа с шурфами, заложенными в 1952 г.

Рис. 19. — Влăдени. Валя Годиескулуй. Разрез A поперек одного из зольников стоянки.

Рис. 20. — Влăдени. Объекты из стоянки Валя Годиескулуй первой эпохи железа: 1. бронзовое шило; 2. костяная проколка; 3-6. фрагменты керамики.

Рис. 21. — Влăдени. Валя Годиескулуй. Фрагменты керамики первой эпохи железа.

Рис. 22. — Влăдени. Валя Годиескулуй. Фрагменты керамики первой эпохи железа.

Рис. 23. — Влăдени. Валя Годиескулуй. Скребок из черного кремня мустерского типа.

Рис. 24. — Опул (Караса-Миклăушени). Набросок плана стоянки с шурфами, заложенными в 1952 г.

Рис. 25. — Опул (Караса-Миклăушени). Неолитические объекты: 1. фрагмент глиняной антропоморфной фигурки с каннелюрами; 2, 4, 5. фрагменты сосудов типа Кукутеу AB. 3. кремневый наконечник стрелы.

Рис. 26. — Опус (Караса-Миклаушени). Фрагменты молдавской средневековой керамики.

Рис. 27. — Опус (Караса-Миклаушени). Фрагменты молдавской средневековой керамики.

Рис. 28. — Опус (Караса-Миклаушени). Молдавские средневековые объекты: 1 - 4 и 6 - фрагменты одноцветной керамики; 5 - железное звено; 7 - 8. фрагменты глазурованной керамики.

Рис. 29. — Опус (Караса-Миклаушени). Железные средневековые объекты.

Рис. 30. — Корлатени. Костиша Морий. Закладка шурфа на неолитической площадке из обожженного самана.

Рис. 31. — Корлатени. Костиша Морий. План закладки шурфов на неолитической площадке из обожженного самана.

Рис. 32. — Фрагменты неолитической керамики: 1, 3, 4. Костиша Морий; 2. Виа Дэмэкенилор.

Рис. 33. — Дэмэкени. Серебряная турецкая монета (аверс и реверс), найденная в христианской могиле вблизи церкви.

LE CHANTIER DE CORLĂTENI

(RÉSUMÉ)

En 1952, le collectif archéologique établi à Corlăteni dans la vallée de la Jijia, près de la ville de Drohoi, a accompli, comme mission principale, des fouilles dans le retranchement de *Cetatea* et, comme missions secondaires, l'exploration du tumulus de la cote 205, tout près de ce retranchement, ainsi qu'une série d'enquêtes et de sondages dans huit stations, de diverses époques, situées dans les environs.

Le retranchement de *Cetatea* se trouve à 1,5 km à l'est du village de Corlăteni, sur une éminence dominant la vallée de la Jijia. Il consiste en une enceinte carrée entourée de tous les côtés par des fossés et des remparts en terre. Chaque côté mesure 73 m de longueur. Les angles du retranchement, très simples, sont orientés vers les quatre points cardinaux. Le côté du sud-est présente une porte de 5 m de largeur.

Les fouilles pratiquées à travers les remparts et les fossés, ainsi qu'à l'intérieur de l'enceinte et à travers la porte, ont prouvé qu'il s'agit d'une fortification d'un caractère passager, sans berme, ni palissade. A l'origine, le fossé mesurait 3 m de profondeur et 6 m de largeur à l'ouverture. Le rempart adjacent, construit avec la terre extraite du fossé, présente, actuellement, une hauteur de 2 m et une largeur, à la base, de 10 m. Aussi, le fossé et le rempart formaient-ils un obstacle d'au moins 5 m de hauteur.

Le retranchement de Corlăteni, réalisé en vue de quelque opération militaire qui n'a pas eu lieu ou qui a subi des modifications ultérieures, n'a jamais été utilisé. On n'y a trouvé nulle trace de stationnement de troupes. D'ailleurs, l'inventaire archéologique résultant des fouilles est extrêmement pauvre et n'a aucune relation avec l'histoire de cette fortification. Cet inventaire consiste en débris d'une cabane moderne, isolée, construite dans le coin ouest du retranchement, au-dessus du rempart, ainsi qu'en six fragments néolithiques de silex et six menus tessons de l'époque des migrations et du moyen âge, trouvés dans le remplissage du fossé, où ils furent apportés, au cours des temps, avec la terre labourée provenant des champs voisins.

Le problème chronologique du retranchement de Corlăteni reste encore ouvert. Pour le moment, on pourrait le considérer, d'une façon hypothétique, comme une redoute moldave (*palanca*) des XIVe—XVIIe siècles.

Le tumulus voisin, de la cote 205 (*Movila*), n'a aucune relation avec ce retranchement. C'est un monument funéraire de la fin du néolithique ou du début de l'âge du bronze, contenant une tombe à squelette accroupi, saupoudré d'ocre brune et dépourvu de tout inventaire. Quelques mètres plus loin de cette tombe, à la base du tumulus, on a trouvé les restes d'un foyer improvisé, ainsi que quelques débris de céramique cordée du style Gorodsk-Ousatovo. Il s'agit, probablement, des restes d'une cérémonie funéraire en rapport avec la tombe mentionnée. A la surface du tumulus, on a constaté des ossements humains dispersés et des traces d'ocre rouge, provenant d'une seconde tombe, d'une date un peu postérieure, complètement détruite au cours des âges par l'effet des travaux du labourage.

Dans les environs de Corlăteni, on a pratiqué des sondages: 1) à Vlădeni, dans la station de *Valea Godinescului*, où l'on a trouvé des restes d'habitation du début de l'âge de fer, semblables aux *zolni*ki de l'U.R.S.S., ainsi qu'un silex moustérien isolé; 2) à *Opust*, du côté de Carasa et de Miciăușeni, où b'on a constaté les restes d'un établissement néolithique à céramique Cucuteni AB, ainsi qu'une couche très étendue contenant les débris d'un village moldave des XVe-XVIIe siècles; 3) à *Costișa Morii*, du côté de la gare de Carasa, où l'on a constaté les restes d'une habitation néolithique de la phase Cucuteni AB; 4) à *Via Dămăchenilor*, sur la colline de Docan, où furent rencontrés des fragments céramiques néolithiques et 5) à Dămăcheni, sur une terrasse près de l'église actuelle (*Biserica*), où l'on a trouvé des restes divers datant du néolithique (Cucuteni AB), du début de l'âge du fer, de l'époque des migrations, ainsi que du moyen âge.

On a fait des enquêtes sommaires, sans procéder à des fouilles: 1) à 500 m à l'est de Dămăcheni, au lieu nommé *Văculești* ou *Șesul Verghii*, où l'on a constaté des traces du moyen âge, probablement celles de l'ancien village moldave de *Verbia*, aujourd'hui disparu; 2) au coin sud-est du village de Corlăteni, près d'une briqueterie, où l'on a trouvé des fragments céramiques du premier âge du fer et du moyen âge et 3) à Cordăreni (7 km au nord de Corlăteni), où l'on a découvert, au lieu nommé *Siliște*, des tessons du moyen âge.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Corlăteni. La fortification en terre vue de l'est.

Fig. 2. — Corlăteni. La porte de la fortification, vue de l'intérieur de l'enceinte. Au fond, au delà de la vallée de la Jijia, on aperçoit le village de Mateieni. A droite, les ouvriers travaillent dans la tranchée C.

Fig. 3. — Plan de la fortification de Corlăteni (*Cetatea*), avec les fouilles de 1952.

Fig. 4. — Corlăteni. Coupe AB, à travers la fortification de Corlăteni, du sud-ouest au nord-est.

Fig. 5. — Corlăteni. La tranchée A, traversant le rempart sud-ouest de la fortification.

Fig. 6. — Corlăteni. Coupe C, à travers le rempart et le fossé du côté du sud-est.

Fig. 7. — Corlăteni. Coupe D, à travers le rempart et le fossé du côté du nord-ouest.

Fig. 8. — Corlăteni. Objets trouvés parmi les restes de la cabane récente de l'angle ouest de la fortification: 1. fragment de bouchon en verre; 2. balle en plomb; 3-5. tessons à peinture brune.

Fig. 9. — Corlăteni. 1. tesson médiéval, pré-moldave, probablement du XIIe siècle, trouvé dans la terre de remplissage du fossé de la fortification, dans la tranchée J.

2-5. Objets trouvés parmi les restes de la cabane récente, de l'angle ouest de la fortification, 2) garniture en bronze; 3) bouton en bronze; 4-5. fragments d'une carafe en terre cuite.

Fig. 10. — Corlăteni. Objets néolithiques en silex trouvés à l'occasion des fouilles pratiquées dans les remparts et les fossés de la fortification.

Fig. 11. — Corlăteni. Coupe *G*, à l'intérieur de l'enceinte, devant la porte. Coupe *H*, à travers le chemin d'accès à l'enceinte, le long du fossé sud-est. Coupe *F*, à travers la porte de la fortification.

Fig. 12. — Corlăteni. Coupe *J*, à travers le fossé de l'angle est de la fortification. Coupe *E*, à travers le fossé du nord-ouest.

Fig. 13. — Corlăteni - Movila Dealului Cetății. Plan des fouilles pratiquées dans le tumulus de la cote 205, près de la fortification.

Fig. 14. — Corlăteni - Movila Dealului Cetății. Coupe *A*, à travers le tumulus, du nord au sud.

Fig. 15. — Corlăteni - Movila Dealului Cetății. La tombe n° 1, à squelette accroupi recouvert d'ocre brune.

Fig. 16. — Corlăteni-Movila Dealului Cetății. Objets néolithiques en silex, trouvés dans la terre du tumulus.

Fig. 17. — Corlăteni - Movila Dealului Cetății. Tessons de caractère Gorodsk-Ousatovo, du début de l'âge du bronze, trouvés à la base du tumulus.

Fig. 18. — Vlădeni-Valea Godinescului. Esquisse du plan de la station du premier âge du fer, avec les sondages de 1952.

Fig. 19. — Vlădeni-Valea Godinescului. Coupe *A*, à travers l'un des *zolniki* (amas de cendres) de la station.

Fig. 20. — Vlădeni-Valea Godinescului. Objets du premier âge du fer: 1. poinçon en bronze; 2. perceur en os; 3-6. tessons.

Fig. 21. — Vlădeni-Valea Godinescului. Tessons du premier âge du fer.

Fig. 22. — Vlădeni-Valea Godinescului. Tessons du premier âge du fer.

Fig. 23. — Vlădeni-Valea Godinescului. Racloir moustérien en silex noir.

Fig. 24. — Opust (Carasa-Miclăușeni). Esquisse du plan de la station, avec les sondages de 1952.

Fig. 25. — Opust (Carasa-Miclăușeni). Objets néolithiques: 1. fragment de figurine anthropomorphe en terre cuite, striée; 2, 4, 5. tessons de vases du style Cucuteni AB; 3. pointe de flèche en silex.

Fig. 26. — Opust (Carasa-Miclăușeni). Céramique moldave du moyen âge.

Fig. 27. — Opust (Carasa-Miclăușeni). Céramique moldave du moyen âge.

Fig. 28. — Opust (Carasa-Miclăușeni). Objets du moyen âge: 1-4. et 6. céramique monochrome; 5) anneau rectangulaire en fer; 7-8. tessons de vases émaillés.

Fig. 29. — Opust (Carasa-Miclăușeni). Objets du moyen âge en fer.

Fig. 30. — Corlăteni - Costișa Morii. Sondage pratiqué dans une plate-forme néolithique de bousillage calciné.

Fig. 31. — Corlăteni - Costișa Morii. Plan des sondages pratiqués dans une plate-forme néolithique de bousillage calciné.

Fig. 32. — Tessons néolithiques: 1,3,4. Corlăteni-Costișa Morii; 2. Via Dămăchenilor.

Fig. 33. — Dămăcheni. Monnaie turque en argent (avers et revers) trouvée dans une tombe chrétienne près de l'église.